

84(2Рос-Алт)6-5

У-435

БОРИС УКАЧИН

САЛЫМ САКЫТПАС

Борис Укачин

САЛЫМ САКЫТПАС

Үлгерлик јуунты

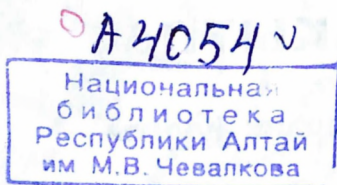
«Алтай Республиканын» ГҮ
«Үч-Сүмер» бичик чыгартузы,
2005

84 (2 Рос-Алт) 6—5
У— 435

Издана по Федеральной целевой программе
«Культура России» (подпрограмма «Поддержка
полиграфии и книгоиздания России»).

Укачин Б. У.

У—435 Судьба не станет ждать.— Горно-Алтайск:
ГУ книжное издательство «Юч-Сюмер —
Белуха» Республики Алтай, 2005.— 224 с.

У 4702070000—004
М 138 (03) 2005

ISBN—5—9209—0054 —7

24.10.2005

© Алтай Республиканын ГУ
«Ўч- Сүмер» бичик чыгартузы, 2005.

САЛЫМ— САКЫТПАС. КОНОК— КОНДЫРТПАС...

Адам јаантайын үлгерлер чүмдейтен...

Јаш тужыбыста, санаама кирет, энем бисти, оогош борчоголорды, үйдин ичинде баштактан-гылаба, айылга балдар јуугылаба — деп, көмөлөп туратан. Адамнын иштеп турган кыбы бөктөлө лө берер: «Арай! Адагар иштенип јат», — ончобыс јаан табыш чыгарбай, кыныс унчу-гышпай туратаныбыс. Адамнын отурган кыбы-нан чаазындар шылыражы, печет машинканын томыртка чылап чатылдажы угулар, танкынын ыжы кейде араайын оролотон.

2003 јылдын кышкы куран айынын 25-чи күнинде поэт Борис Укачин ада-өбөкөзинин ал-тайына јана берди. Поэттин калганчы үлгерле-ри кирген јуунтыга кире сөс бичизин деп, меге айдыжарда, ала тарый мен алан кайкагам. Је бир јанынан, алкы бойым ондый Сөсти бичиирге белен болгом. Совет Союзтын ар-калыктары арада литературалык ла культуралык колбулар үзүктелип, бызылып, јакалу ороон чамчылып-ча-чылып турган өйдө уур ооруга алдырткан поэт-тин калганчы күндеринде көксинде ичееген
Үлгерлик Санаа-Сагыштары керегинде, Поэти-калык сөзин айдарга муукангам. Мыны көдүре-

зин айладып көрөрдөн озо кечегизин эске алын-
баска болбос. Чыккан чактын алтанынчы
жылдарынын башталганында кеендик улузы
ижемжиле, амадула толо болгон эмей. Жакалу
Арасейдин оок-теек дейтен калыктарынын ли-
тературазына эл политиканын жөмөлтөзи бил-
дирлү болгон. Сок жаныс идеология ла полити-
калык конъюнктураны кайда эдет деер, је ороон
ичинде национал кадрларды таскадып, жөмөчи
айалга төзөлгөн, бу тоодо алтай да литература-
да бойынын культуразын билер ле кичеер улус-
ты үрөткөн.

Борис Укачин Москвада А. М. Горькийдин
адыла адалган Литературалык институтты 1967
жылда божоткон. Бу үредүлү заведениеде бийик
ченелтелү педагогтор иштеген, кийнинде мында
совет ле арасей литературанын классиктери бо-
лотон студенттер үренген. Соондо поэттер бо-
лотон јаш эрлер Николай Рубцовло, Анатолий
Передреевле, Василий Беловло, Игорь Шклярев-
скийле эрмектежип, тил алыжып, нөкөрлөшкөни
олордын бой-бойынын өрө өзүмине јаан учур-
лу болгоны — сөс тө јогынан јарт. Алтай поэтке
орус кычыраачыга једерге, — алтай сөсти орус-
тап угултарында, төс бичик чыгартуларда бичик-
терин базып, төс каланын газет-журналдарын-
да базыларга, ак-јарыкка чыгарарга, үлгерлер-
ди көчүрип, јаан болужын јетирген Борис Слуц-

кийдин, Илья Фояковтын, Станислав Куняевтин, Римма Казакованын үлүзи билдирлү болгон. Јүзүн-башка курултайларда, жайаандык байзындарда, литература ла кеендиктин күндеринде Кайсын Кулиевтий, Михаил Дудиндий, Мустай Каримдий жарлу поэттердин куучын-кумыйлары ла жайаан туштажулары алтай үлгерчини канаттадып, өрө көдүрилип өзөргө, жагыдан жайаан ачылталарга келерге жөмөлтө болгон...

Бу ончозы жаңыс күнде жап эдип жоголып калган. Ороон оодыларда, экономика кызаланга кирерде, культурага, кеендикке, поэзияга јилбү жоголып калды... Эр карыган, өлүмтикте деген, үзеери поэт нөкөрлөрин јылыйтканы, литературалык колбулар үзүлгени — адамнын коногын, јүрүмин кыскартты.

Алдындагы көчүрөөчи најылардын башказы политикага, башказы коммерцияга кирген — көчүришти озор кайтсын, тын керексйбей барган. Онын учун адамнын кепке базарга ийген үлгерлери ле прозазы кайра аткарылатан. Алтай поэзиянын тазыл-тамыры, сөзи кеен орус тилге јетпей барганы ол туру. Бичиктерин чыгарар арга-кирезин таппай, кеен Сөзиле күнүнгй јүрүмин азийдагы чылап, билдирлү кеминде јеткилдеп болбой барала, алкы бойына ла келер үйеге бичип баштаган. Адамнын «Кереес самаралар ла притчалар», «Менин јаан адам ла онын от орогон балдары» деген колбичимелдери акжарыкты көрүп болбой, эрик јокто јадыры...

Адам јаантайын үлгерлер чүмдейтен...

Эр бойынын жүрүмин онын үлгерлик жуунтыларынан орныктырып ийер салымду — мында үлгерчинин орчыланды ондогонынын кубулганын өктөм лө жазу улаан-життин каруу жандырганынан ала карыыр жаштын ойлу сурактарына жетире. Борис Укачин акту бойынын да, төрөлинин де жүрүминде өдүп турган керек-жарактарды аайладып, үлгердин калыбына кийдиретен, онын учун кычыраачыга бу жуунтынын башталганындагы «Кизи. Жүрүм. Чак» деген тизимнин экинчи бөлүгине аяру этсе, солун болор. Бу тизимнин биринчи бөлүгү мынан озо «Айдын-күннин белгези» (1993 ж.) деген жуунтыга кирген эди. Бу үлгерлерде перестройканын кийиндеги эпоха — Москвадагы «Ак туранын» жанындагы уружу-согузжыла кандыкталган, мында бажы бадып барааткан ороонды көргөн поэтин санаалары, керексиз ле сүрнүгүжи сезилет.

Үлгерчи алкы бойынын санааларын поэзиялык калыпка сүре чокым ла чын урбаган эмей, башкы учуралдарда бу санаалар, бодозом, проза, эссе, публицистика ажыра чыгара айдылган болзо, артык та болор эди. Же ондый да болзо, Борис Укачин эн артык чүмдемелдеринде бойынын Ойин ле Алкы-бойын чыгара айткан. Алтайдын Ар-бүткени, Туулу Алтайдын улузынын жүрүми ле күнүнги жадыны, Сүүштин ле Энелик-

тин темазы онын поэзиясында терен учурлу литературалык символдор, жап-жарт поэзиялык сүркеберлер ажыра көргүзилген. Поэт бойынчн жүрүмсүүчилик үлгерлери ле коштой Өлүм керегинде айтпаганча калбайтан — озо баштап кандый да ыраактагы, кыйарга болбос неме керегинде чилеп, је качан Өлүм онын иргеезине једе конордо, биске бойынын Өлүмле куучынын артыргызып койгон болуптыр. Бу үлгерлерди мен «Больницадан ийген үлгерлер» деп темдектеп, бу жуунтынын экинчи бөлүгине кийдиргем.

Алтай литературада, айса болзо, бу кижинин карыкчалду жүрүминин бир келтейи баштапкы катап көргүзилген болор бо — карыыр жажы, өлөтөн тужын сакыш, јеткер келерин белгелеш, коногынан кыйыжарга мууканыш, тыны кыйылып јаткан кижинин күүн-санаазы. Буурзап жүрген улуска адакы сөзи: Кижн, Өй, Алтай, Ар-бүткен өрө айдылган күүн-санаа өткүре айдылып, үлгерлер кандый да чек јаны эрчим ле өдүни алынат. Поэттин өй лө бойынын үйези керегинде сананыжы, үлгерчинин јастырып-јастыгып кайттым деер дегени јаны будуктарла јуралып, бодозом, алтай литературанын палитразын байгысты.

Бу жүрүмде карыкчал была каткы, жүрүм биле өлүм литературада чылап јергележип жүрер салымду. Көрүш-таныш, најы-нөкөрлөри керегинде каткылу, кезик арада кырмалгалду шоодылгандар-эпиграммалары, најылык кокырлары

јуунтынын үчинчи бөлүгине кирди. Алтай литературада бу үлгерлик катап көнү жол албаганы поэттин кире сөзинен јарталат. Мындагы кепке базылган эпиграммалар үлгерчинин јайалтазын ла узун керелейт.

Сүрлү Сөслө иштеечинин көчүриштери онын јайалтазынын база бир ууламјызын көргүзөт. Бойынын ойинде эр бойы төрөл тилине М. Лермонтовтын, К. Чуковскийдин, Ч. Айтматовтын чүмдемелдерин көчүргөн эди. Бу чыгарманын төртинчи бөлүгинде јопон литературанын классиги Исикава Такубокунын «Бир ууш кумак» деген тизиминен көчүргөни кирди, бир өйдө перидикада чыккан А. Пушкиннин үлгерлерин, сойон-тыва поэттердин бир канча чүмдемелдерин алтай тилге көчүргөн јок по. Та качан да мен бистин јурукчылардын јайаан иштери керегинде статья бичиир деп, адамды Омар Хайямнын, Хорхе Манрикенин, Атанас Далчевтин тоолу чүмдемелдерин көчүрип берзин деп сураган эдим. Ол кенетийин, адалган литератураны сонуркап кычырган бойынча, тоолу эмес, а канча-канча үлгерлерди алтай тилге көчүрип ийгенин кайкап калган јокпом...

Борис Укачин үлгерликтин јүзүн-башка калыптарына бойынын чүмдү сөзин уруп көргөн эмей. Ол јүзүн-башка калыктардын — кыдат лириканын, јопон танканын ла хоккунын, ортоазиат рубай ле газельдерин — литературалык материалдарына төзөлгөлөнип, алтай литературага јаны калып-јүзүндөр кийдирерге, чылаа-

зы јок иштегени поэттин бичигенинен иле көрүнөт. Ўлгерчи көп јорыктап, јүс башка ук-аймактардын кебин јайаандыгына «кийип» көрөлө, төрөлине јангалы, алтай кебин ойто кийип, чүмдү Сөзинин чинмеризин јангы кулјаларбыла кеелеген. Алтай улустын эрјине фольклоры: табышкактарды, кожондорды, алкыштарды, кеп-куучындарды поэтке јондодып-јарандыртып, бодозом, автордын эн артыктарынын бирүзи дегедий јуунтыга — «Мөнкүлик Алтайдын јанылгазына» (1977 ј.) кирген эди. Онын учун ол калыгынын энчи сөзине баштанышту јанжыгуны бойынын јайаандыгында улалтып, «Јети өскүстин салымы керегинде» деп атту туујы бичиген. Бу чүмдемелдин төзөлгөзінде — калыгыстын сүйүген кайчызы Табар Чачияковтын речитативле бир өйдө айткан соојын легендазы. Ол јуунтынын бежинчи бөлүгине кирди.

Борис Укачин өзөгин ичеп, шүйүгени — ол ло Табар Чачияковтон уккан кеп-куучынга туда бичилген туујы-легенда болгон, је бу иш бичилбей калды. Онын ишмекчи блокнодында јүк мындый баштапкы сөстөр калды:

МЕЖЕЛИК

(Јебрен кеп-куучын)

Кайырлык өзөктин оозында,
Канатту суунын он јанында
Күреелей тууларга курчаткан...

Бу туужы кандый болор эди? Мыны эмди кем де билбейтен туру...

Адам јаантайын үлгерлер чүмдейтен...

Мындый ок журамалдар, бичимелдер сүрекей көп артып калды. Булардын ончозы, канайдар база, бу жуунтыга кирбей јат. Меге поэттин жүзүн-башка папкаларда, блокноттордо, кезинти чаа-зындарда бичилген үлгү-үлгерлерин көрөргө келишти. Олор ајарулу ла шыранкай шинжүчини сакыйт.

Бу жуунтынын калганчы бөлүгинде үлгерлеринин алдындагы үлгүлери кийдирилген, мында ок уткуулду тексттер бар, мыны да чүмдеерге јенил эмес эмей. Ајарынкай кычыраачы мында поэттин калганчы эскизтериле, Өлүмле, калганчы куучыныла таныжар аргалу...

Өзөгинде ле буурында јок болзо, бичиирге мууканган керек-јаракты жүрегин өткүре ооры-базан, үлгер ажыра Сүүшти биле Күнүркешти, Ырысты была Сүрнүгүшти, Јүрүмди биле Өлүмди чыгара айдып болбозын. Борис Укачин мыны көдүрезин жүрүми ажыра өткүрип, улан-јаш тужынан өктөм лириказынан ала, эрлү кеминдеги јоткондолып турган жүрүмнин јажыттарын ачканына јетире, соондо жууктап келген өлүмнин тыныжын бойынын эт-јүрегиле сескенин чүмдү Сөзиле чыгара айдып койды.

Адам тын оору деп биле-тура, бис ончобыс

өлүмнүн келерине белетенгенис, же түнөй лө ол
биске кенетийин келди...

Анылу быйанду сөсти бистин энебиске, Клав-
дия Эргековна Укачинага, айдадыс. Кезик ара-
да ижинен де сондоп, су-кадыгы артап, көөркий
бойы ичип жүргөн жайаандык кижинин кылыгын
чыдажып, төртөн жылдан ажыра кожо журтады.
Энебис оору адабысты кичееп, алаканынын кы-
рына алып жүргенине үзеери биленин Очок-күлин
чачылтпай, соотпой, билезинин уур-күчтерин
көдүрүп жүргенине, баш болзын! Кару энемнин
шылтузында Борис Укачиннин канатту поэзия-
зы ак айаска көдүрилип чыкканы ол...

Адам жаантайын үлгерлер чүмдейтен...

Өлүм иргезине жууктап та келерде, онын көзи-
не жалтанбай чике көрүп, колына калам была
чаазын тудунган бойы, Өлүмбиле көстөшкөн.
Азыйда чылап ок печет машинка чатылдаган,
өрөртинен урулып түшкөн поэзиялык сүр-кебер-
ле шымыражып, ак чаазынга төгүлгөн, алдында
ок чылап танкынын ыжы кейде араайынан орол-
гон...

Оору-сысла тартыжып, көгүсте чүмделген
үлгерлерин учына жетире бүдүрөргө ченешкен,
мендеген, не дезе үлгерчи билген: Салым — са-
кытпас, Конок — кондыртпас...

Амыр Укачин
27.02.2004 ж.

Тенекти тедү эдерге,
Тербезенге тергее берерге,
Бу бичикти бичигем,
Билдирбес јажыттарды билерге
кичеенгем.

Өзүп јаткан јаш үйе,
Өскөлөбөй, бичигим ач!..
Јүткүүлдү уур өйиске,
Јүрүмге ле өлүмге
Өртөттин, калак!..
туура чач!

Чак.

Јүрүм.

Кыжи

РОССИЯ БОЙЫ РОССИЯЛА ЈУУЛАЖАТ

Москвада торгулган мылтыктар жанылгазы
Меемди чайкап, кудымды чыгарды!
Туулу Алтайым — Россия жаказы, —
Тымык ла кышкы тууларым чочыды!

Москвич кызычактын шыркалу кыйгызы
Менин јеен уулымды коркытты!
«Ак Тура» жанында төгүлген канга
Алтайдын апагаш карлары кызарды...

Мен — Алтайдын ла Россиянын уулы,
Олордын үндери бу менде угулат.
Алтай — агару, Россия — улу,
Је Россия бойы Россияла јуулажат, —
Бу меге кинчек ле учы јок уйат!..

Октябрь, 1993 ј.

МЕНИН САНААЛУ ÖШТÖÖМ

Менин санаалу öштööm,
Бис экү жангыс Кудайга —
Ак-Бурканга бүткенис.
Менин санаалу öштööm,
Бис экү Ўч-Сүмердин эдегинде
чыгып, чыдаганыс...
Менин санаалу öштööm,
Сен јаш тужында мени
Күчүк чилеп, ээчийтен эдин...

Менин санаалу өштүүм,
Мени үрөткөн үредүчилерден
сен үренбеген бедин?..

Менин санаалу өштүүм,
Менин айлымды азыйда —
айлын кире бодогон.
Менин айтканыма сен
бүткөн ле ондогон...

Менин санаалу өштүүм,
Менин айагымнан
Сен көп катап аш амзаган...
Менин санаалу өштүүм,
Мен кайа көрөримде,
Сен шукшулап ийерге умзанган...

Менин санаалу өштүүм,
Мени тегелеп,
алдыма кара оролор каскан...
Менин санаалу өштүүм,
Ол тушта сен, байла, асқан,
байла, жаскан...

Менин санаалу өштүүм,
Айтканымды айлаткыш
бажынла айлатсан...
Менин санаалу өштүүм,
Арткан ажуларды
ајарынып ашсан...

1993 j.

Лайлу Ай-Балык

БОЙЫМ БОЙЫМЛА ТАРТЫЖАДЫМ

Кажы ла кўн,
Кажы ла тўн —

Бойым бойымла соғужадым,
Бойым бойымла сөгүжедим:

Јүрер бе, айса жүрбес пе?!
Јөмөөр бө, айса јөмөбөс пө?..
Ичер бе, айса ичпес пе?..
Иштеер бе, айса иштебес пе?..

Барар — барбас?!
Бүдер — бүтпес?!
Ачар — ачпас?!
Айдар — айтпас?!.

Шак мынайда,
Шак анайда
Кажы ла кўн,
Кажы ла тўн...

1993 ј.

Јайлу Ай-Балык

Тенекле кожо аракы ичкенче,
Тедүле кожо таштар тажыыйын...
Бийлерге тизелеп, баш бүккенче,
Багынбай јангыскан торолоп өлөйин...

1993 ј.

ОН БАЛАЛУ ТУЛ КЕЛИН

Он балалу тул келин
Уулы өлөрдө ыйлабады.
Он балалу тул келин
Уйы өлөрдө, улуп ыйлады...

1993 j.

СОК ЈАНЫСКАН

Уймалган, таакыраган күл-боро чачту
Ўй кижн таштанчы сүреде казынат.
Јүзн кескен јүс мун чырышту, —
Јүрүмннн кара каргыжын јажырат...

Шак ла бу ўй кижн
Шыралап, суранган баскын кижн —
Јараш ла јайым келн тужында,
Јангы кардый јараш тужында,

Көп катап аборт эттирткен,
Көп катап балдарын өлтүрткен!..
Айдын-Күнннн јаркынын көрбөй,
Алтайдын агару кеенине көөрөбөй,
Ол балдар кайылып калган,
Олордын энези эрлерди кайкаткан!

Эмди бу үй киж
Эн јаланда кагып койгон
Сок јаныс казык ошкош,
Соогон, өчкөн от ошкош...
«Энем» — деп, јажыыр балдары да јок,
«Эжим» — деп, эркелеер эри де јок...

Балдарынын ыйын, каткызын укпаган,
Баштапкы алтамына ол сүүнбеген...
Јүзінде, колында балдардын каны,
Јүрегінде өлүмнин соок салкыны...

Је кандый да болзо, ол меге карам,
Карам да болзо, канайдар эмди?!
Качан да бурылбас өткөн байрам, —
Карыырынан кем де качпаган эди...

Је салдым ла јараш келин тужында,
Салкыннан јенил канатту тужында,
Шак ла бу үй киж,
Сүрееде казынган тербезен киж,
Мындый салымды сананган ба?..
Мындый болор деп сагыган ба?..

*Көргөн көс —
1993 ј.*

АЛТАЙЫМ ЭЭНЗИРЕЙТ

Тооргылу тууларды
Тоскурат ачап улус...
Көрзөгөр, алтай уулдарды, —
Көстөринде желбистер улуйт...

Айунын алтын өди учун
Адыжып та турат анчылар.
Ийиктелип бийикте вертолет учат,
Ичинде жамылу-ачаптар...

Вертолеттон арка-тууларда
Автоматтар быжырты торгулат.
Жыгылган кеен сыгындардын
Жаш мүүстерин жутпалар томурат.

...Кејим сынду кереес Алтайды
Керткилейт ле кескилейт.
Айтыру јок айылчылар
Америкадан да келгилейт...

Алтайым ээнзирейт. Ээзи кем?..
Албатым кунурайт — арга кемде?..
Алтай эр болуп не бүткем?..
Айландыра түбек... Кудай бийикте.

1993 j.
Алтыгы-Талду

KÖÖRÖM JOGYIHAN

Кайда бисте не арткан?..
Кайкаар кандый байлык бар?..
Агару Алтайыс артаган,
Арткан ба ару кей ле кар?..

Бис — өчүп жаткан жебрен кожондор...
Ойто орныкпас жанжыгулар орооны.
Бис — соолгон суулар, көндөй
 колосколор,
Өлтүрткен андардын өскүс орооны...

Орчыланда ла Алтайда өскөн кайынды
«Орус кайын» — ол дешкилейт.
Байлап жүрген баатыр мөжисти
База ла «Орус мөш» дешкилейт.

Мыны канайып, канчазын угар,
Мундар жыл кайра мындый болгон бо?
Орус ла өскө дө укту улустар
Ондоп мени бүгүн болор бо?..

Айланып апагаш кар тўшсе,
Оны да «Орус кар» дежет.
Кыжырап јериске кыш келзе,
Катап ла «Орус кыш» дежет.

Күн ле Быркан кызарып чыкса,
Коммунизмнын оны тандагы дежет.
Кедери жылдыстар көскир чалыза,
Кремль күйдүргөн чолмондор дежет.

Жан-право бисте жок ло ас,
Жаткан жеристин ээзи бис эмезис.
Тенериле де уч, жерле де бас,
Же тегиннен тегин ырыс келбес!..

Көрүнгөн чынды көөрөбөй айдадым,
Көксиме коронды канчазын тударым?!
Өткөн лө өдөтөн жолдорды айлаттым,
Же өскө Алтайды мен кайдан табарым?!

...Таш жүстү ле тонокчыл улустар,
Тарынбай жазап тындазаар бисти!..
...Тенериде ыйлажат киленкей
жылтыстар...
Тербезен эмезис! Бис жеристе!

1990 j.

ЭКИ ТҮРМЕ ОРТОЗЫНДА

Менин төрөл городым —
Эки түрме ортозында ышталат.
Мында мен иштейдим, журтайдым,
конодым, —
Жеримде менин жүрегим тыштанат.

Элестелген өйлөрдөн женилте саказым,
Эрлик ойгонып, эткеним бызат.
Эбире эки түрмени сананзам,
Эрикчел ле түймеен көксимди кызат...

Өзөр салымду менин городымда
Меези жок жон журтайт эмеш пе?..
Улус өлтүрип каныгып калган
Уурчылар, желбистер мында жуулган ба?!

...Тууларда городыма кирер эжикте
Түрменин түнтүк туралары тенкейишет.
Эн ле жараш, жажыл бийикте
Энирлер ле сайын ийттер үрүжет...

Менин городымда ишмекчилер ас па?..
Билимчилер ле бичиичилер жаныста.
Артисттер, эмчилер, үредүчилер жок по?..
Жаштардын, балдардын каткызы
жайымда!..

Je менин городымнан сен чыгып,
Жажыл мөштөрлү жышка атанзан,
Табыштан, базардан, төгүннен качып,
Төөлөс — Алтын-Көлгө ууланзан,

Кызыл-Өзөк журтта экинчи түрме
Кыйыжы жоктон жолынды каруулдаар.
Куу чырайлар, ийне-көстөр
Решеткалар ажыра сеге кадалар...

Көрдигер бе, менин городым,
Эки түрме ортодо ышталат.
Мында мен иштейдим, журтайдым,
конодым,
Je јеримде јүрегим јайым тыштанат...

1993 ј.

Эмчилик

ЭБИРЕ БИСТИ ЭДИРЕНИ ЧАК

Эбире бисти эдирени чак,
Эмди кайдаар бис качак?..

Күнүн ле өлүм ле кан,
Кудай, байла, бисти каргаган!

Кижиден кизи коркыбайт,
Кижини бүгүн кем корыйт?..

Бүгүңги улус — калју,
Колдоры, јүстери — канду...

Кудайга баш!.. Баш болзын,
Кудай бисти башкарзын!..

Кизи-кийик болбозын,
Кизи болуп, ол артсын!..

Je эбире бисти эдирени чак,
Эмди кайдаар бис качак?..

Болушкар биске, Алтай-Кудайым!
Болушкар биске, Ак-Бурканым!..

1993 ј.

Эмчилик

БИСТИН ЁСТИБИСТЕ КЫЗЫЛ КҮН

Бистин ёстибисте бу кызыл Күн
Бийиктен бодоп ло чалыйт ла сүүнет.
Кандарын төгүжет калыктар бүгүн, —
Күннин чокторы ол канга төгүлет...

Бир сананзам, бу кызыл Күн
Бистин эмес — өлгөндөрдүн!..
Күүзинде билдирбейт кунукчыл үн,
Каткырат улуска — өнөтийин...

Тирү кижинин жүктенген жүги
Түгенер эмес, күннен күнге...
Калаштын баазы, бары-жоги
Керек беди — сүүнчилү Күнге...

Адыжат, согужат көп калыктар,
Аргадап болбозым... Сүрүм түжет!
Карга бастырат ашту кыралар...
«Кал үйе!» — деп, Күн түкүрет...

1993 j.

Лайлу Ай-Балык

ЭКИ ЫЛ БИЧИГЕН ТУУЖЫ

Бу туужыны мен эки жыл бичигем.
Бууныкканым чечип болбой,
кыйналгам.
Учын канайып чиймеерин билбегем,
Улаарып түндерде мен кыйгыргам.

Керектү сөстөрдү таап албай,
Туујымды туура канча ла таштагам.
Бойым бойымла жөпсинип болбой,
Бичигенимди канча ла јырта тарткам!...

Кажы ла геройды тиргизип билери —
Качаланду чак деп, кемигер билер?!
Кылык, кебер ологго берери —
Кудайдын сыйы деп кем бүдер?!.

Бу туујыны мен эки јыл бичигем,
Бичиирге Пушкин ле Блок болушкан.
Тенериге, Јерге мен мүргүгем, —
Таптырбас јолдорды олог табышкан...

Түндү-түштү мени эгеген
Туујымнын учы-түбине чыктым.
Сызылып, тумалап, шыралап келген
Сөстөрим менин газетке чыкты...

...Эки јыл бичиген туујым учун
Эки јүс салковой гонорар алдым.
Јайнуулу, кинчектү уур туујым
Јаныс шил сырага да јетпес деп
санандым...

1993 ј.

ЖАМАНЫМДЫ ТАШТАГАР

Жамандабагар, барым, жүргеним учун.
 Жаргылабагар, жайымым, жалкуум бар.
 Жамандабагар, жайалтам, кылыгым учун...
 Жамандабагар, жалтанбазым,
 жаманым бар...

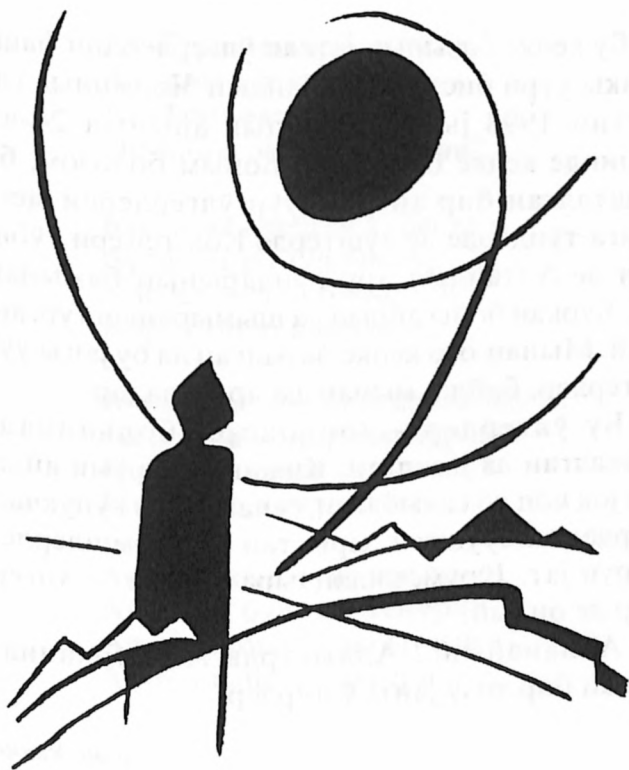
Jүрүмим учун мен бойым бурулу...
 Je уйадым өлбөгөн — мен ырысту!
 Жолдорым ла жүрегим жүс сорбулу,
 Je ондый да болзо, мен — жылтысту!

Жамандабагар, арагы ичедим,
Ичижимде мениң шылтактар бар: —
Уурыны, тенекти, шокты көрөдүм, —
Ууртанып алзам, ончозы ундылар...

Жамандабагар, жалтанбазым, жаманым бар...
Жамандабагар, жайалтам, кылыгым учун...
Жамандабагар, жайымым, жалкуум бар...
Жамандабагар, барым, жүргеним учун...

1993 j.
Эмчилик

Больницанан
ийген үлгерлер

«АК-БУРКАН ШЫМЫРАНГАН БИР ЎЎР ЎЛГЕРЛЕР»

Бу кепке базылып јаткан ўлгерлердин баштапкы ўўри бистин «Алтайдын Чолмоны» газеттин 1998 јылдын кандык айынын 24-чи кўнинде кепке базылган. Бойым бодозом, бу башталган бир тизў ле ўўр ўлгерлерди меге аалга тўндерде ле тўштерде Кۆк тенери тўбинен ле Алтайдын ару сындарынын бажынан Ак-Буркан бойы айдып ла шымыранып тургандый. Мынан озо кепке базылган ла бу јаны ўўр ўлгерлер, байла, мынан да ары улалар.

Бу ўлгерлер — ончолоры больницада јайкалган ла јазалган. Кижинин јўрўми айдары јок көп лө сакыбаган, сананбаган кунукчалдардан ла сўўштен, ырыстан ла ижемјилерден туруп јат. Јўрўм, айландыра айалга — ўлгерлер де ондый.

Айланайын!.. Алдыгарда Ак-Бурканнан алган бир тизў јаны ўлгерлер.

Борис Укачин

АЙАССЫН БУЛУТТУ ТЕНЕРИ

Ак-Бурканнын амадузы
Айдары јок јаан,
Јер-Тоолоктын улузы
Ондобос оны канайткан?

Бастыгып келген түбектен
Аргадап јат Ол бисти.
Көс јетпейтен бийиктен
Көрөт ончо кинчекти.

Јоожыган, јоболду санаабысты
Јоголтып койор Ак-Буркан.
Је кенјее, кенек салымысты
Канайып, качан јазатан?..

Астыгыжыс — астазын,
Айассын булутту тенери!..
Ал-санаабысты јарытсын
Ак-Бурканнын кебери...

Бис экүнин јүректерис түней,
Је тыш бүдүжис чек башка.
Келер ойгө кулактарыс түлей,
Келер ойди кечпестен башка...

Jүректерис түней,
 бүдүштерис башка,
 Jүрүп жадырыс тенери алдында.
 Бу келген ле јанырган јаста
 Јалт эткей не иженчи алдыста?..

* * *

Ай ла Күн бир уунда
Айас Тенериде тургулайт.
Мен мында, жабыста,
Жер — буттарым алдында.

Ончозы Кижини эбирген,
Ончозы бойымда, ончозы јорукта.
...Ай ла Күн, оноң мен,
А јер — буттарым алдында.

* * *

Михаил Сазанкинге

Якшы кижини табарга кўч...
 Ол јаланда чечек эмес.
 Алтайга айланат алтын кўс, —
 Агару кижини алып келбес.

Тын-көксимде кўски кўў
Угулып-угулбай жымырайт.
Жерге шин, тенери куу, —
Жакшы кижн табылбайт.

Кеткин куштар талбыбайт, —
Кеен Алтайдан јанбаган.
Јакшы кижі танылбайт,
Айса болзо, мен јаман?..

Ак кар карарат,
Јаскы суулар јарыжат.
Јаландар, кырлар јажарат,
Ойто ло јүрүм јанырат.

Катап ла ооруп јадырым,
Кадып јадырым, өчүп јадырым.
«Кел!» — деп, кем де кыйгырат,
Кондырбай, коногым кычырат...

ЧЫНДЫК ПОЭТ АТКА ТҮНЕЙ

Чындык поэт атка түней,
Үргүлезе де бут бажында!
Јабыс, кичинек јүрүмге түлей —
Јаан телекей көксинде,
Јастырган, сүүген јүректе.

АЛТАЙ ПОЭТТЕР

Алтай поэттер аргымак аттардый,
Јалбак јолдордо јарыжат тибиреп.
А мен дезе, аскан кулундый,
Араайын барадым јолымды бедиреп.

АЛТАЙДЫН КАН-ТАМЫРЫ БОЛГОН
КАДЫН-СУУГА БАШТАНГАН АЛКЫШТУ
ШЫМЫРТ

Кадын-Бажы Ыч-Сүмердин
Күр-Көксинде жүрек бойдон
Аар-шулмус аргымак кептү,
Жалтырт эткен жалкын кептү
Анданып түшкен Кадын-Суу,
Баш болзын,
Баш болзын,
Баш болзын!
Куруй-Куруй, Оп-Куруй,
Куруй-Куруй, Оп-Куруй!..

Алтайдын агару тыныжын алганча,
Агару Талайга барып биригедигер.
Тарманын ээзи Талай-Каанга,
Тарманын табы Балык-Каанга
Алкыш-быйанысты жетиредигер,
Айтпас жабууны ого ачадыгар...
Ончобыска омор берү берзин,
Одырган одыбыс ойлу болзын,
Ал-санаабыс ару болзын,
Арткан жолыбыс алкышту болзын, —
Баш болзын,
Баш болзын,

Баш болзын!
Куруй-Куруй, Оп-Куруй,
Куруй-Куруй, Оп-Куруй!
Ажыс-тузыс түгенбезин,
Азыйгы бойы арбынду болзын.
Ак малыбыс аштабазын,
Азыйгы ла бойы аргалу јатсын,
Алкышту сөзис ундылбазын,
Ас калыгыс айдынып јүрзин,
Агын сууларды кечип јүрелик,
Ажулу тууларды алкап јүрелик!..
Кадын-Суубыс калјуурбазын,
Канатту бойы шунуп јатсын.
Кайран бойыс астабайлык,
Какалу-каргыш бис айтпайлык, —
Баш болзын, Кадын-Суубыс,
Баш болзын, арчынду Алтайыс, —
Куруй-Куруй, Оп-Куруй,
Куруй-Куруй, Оп-Куруй!

Ал-санаабыс агару болзын,
Айткан сөзибис алкышту болзын!
Алтын сыныс артабазын,
Ас јоныбыс арбындап јатсын!..
Куруй-Куруй, Оп-Куруй,
Куруй-Куруй, Оп-Куруй!
Баш ла болзын, Кадын-Суу,
Баш ла болзын, Алтай јерис,
Алтын-Туу!

Кара жангыскан мен бүгүн...
Көзнөктөн карайт кара түн.
Jүрүмде эмезе жүс төгүн?..
Келгей не меге кереес күн?

Поэттин салымы ондый:
Күнүн ле өлүмнин тамызынын
кырында.
Jүрүми онын та кандый:
Jүүлгек ле ойгордын ортозында!
Айланайын!

2001 j.

Кадыннын жарадында Таш-Киж
Кандый да өскө таланы түженет.
Толкуларла кожо толголып эжин, —
Jок, Алтайыс оны божотпой кетежет.

ТЕНЕРИ МЕНИ ЈАКАРГАН

Тенери мени јакарган:
Текши јонго тем бол деп.
Је күн кенетте карыккан:
Талкан да тегин табылбас деп.

КЕМ ДЕ МЕГЕ ТҮНЕЙ ЭМЕС

Кем де меге түней эмес,
Кеендикте де мен јаныскан.
Кудай да, байла, килебес,—
Кудай бойы да јаныскан.

ТЫНДУ СУУ

Күүнзеген ле сайын тирү суу
Күнүн ле јолында јолыкпас.
Туйуктап турар Байлу-Туу
Тудуш ла јанына јууктатпас.

Је быйанду суу туштаза,
Байлап-томдоп јунунарым.
Кара јелкер канымнан качса,
Кудай-Куш болуп кубуларым!

ӨЛҮМ КАЧАН КЕЛЕР

Өлүм бүгүн келер бе,
Өскө күнде келер бе?
Онызын мен билбезим...
Је келетен болзо, келзин,
Алар болзо, алымын алзын,
Берген болзо, берүзин — берзин!

Јерде чыккам. Јерде јүрдим.
Јер тепсеери эмди јетти.
Барар керек. Бастым. Көрдим.
Јулам тегиннен теери мендеди,
Өрөги өлүм јок ороонго јетти.

...Ак-Буркан ла Ыч-Курбустан
Алдырган болзо, — агару јан!
Канайып оны, кем бузатан, —
Тескеерлебей, Тенери јан!..

Ыч-Курбустан ла Ак-Бурканнын
Айтканынан качып кайда барайын!
Ўстибисти ээлеген Кайраканнын,
Тенери ле Кудайдын кулы болойын!

Уйуктап болбой јадарымда,
Ундылган уулдар ойто келген болзо!
Кайра болбос јылдарымда
Каткызы омордын ойгонгон болзо!

2001 j.

Эртен ле мен элейте берерим,
Эрке јерим ээнзиреп артар.
Ак-Буркан јуртаган алыска барарым,
Адам ла энем кучактай алар.

2001 j.

Тайыс санаалуга
 Тайак бол, үлгерим.
 Көзи жокторго
 Көс болгын, үнгүрим.
 Калыктан уккан
 Катан сөс,
 Элдин айткан
 Ээлү сөс
 Кийикти — Кижиге эткен,
 Кижиге телекей ээлеген!
 Кару нөкөр, жаш үйе,
 Кажы, бу бичикти ач!
 Өрт-жалбышту өткөн ойим
 Өртөп ийбезин,
 Айса, кач!

СУДУР БИЧИК КЕРЕГИНДЕ СУ-АЛТАЙ МҮРГҮҮЛ

Ак кыйра бажы —
 Ак мааны.
 Ак мааны бажы —
 Ак кыйра.
 Ак кыйра бажы —
 Ак жибек.
 Ак жибек бажы —
 Ак кабай...
 Ак кабай ичи —
 Ак Буркан.
 Ак Буркан колы —

Ак Судур...
Ак Судур ичи —
Ак айас.
Ак айас түби —
Ай ла Күн!..

КОММУНИЗМ

Коммунизм келзин,
Кудай ла оны кучактай алзын!
Кечүзи жок сууларды кечирзин,
Кижиде бүткен караны алдазын!

ПОЭТ

Поэт!..
Кул бодолду сен иштен,
Кудай болорын — ижен!

Кижиге болорго жүректен
От чагар керек,
А от чакпас жүрек
Кемге керек?
О, жүрегим, жүрегим, жүрегим,—
Сен — менин санаам,
Кедерим менин жүүлгегим —
Та ой ондый,
Та мен кеерик,
Же Кижиге болорго
Жүректен от чагар керек.

Амыр, тыш жүрүм бедирейдим,
Је андый арга жүректе јок.
Салымды бойым белгелейдим,
Кайдаар да чөйилет Кара јол...

Уйкузы јоктон ол улалат,—
Ороондордон — ороондорго...
Кечеги күн кенете ундылат,
Күч ончозын ондоорго...

Ижемји ачат көзимди,
Ичкери јүткүйт јол-көнү.
Корондойт менин көксимди
Көөрөмјинин коркушту ол үни.

Јажым једип карыырым деп,
Јаш тужым ондогон болзо...
Карый берзе — ончозы буудак деп,
Качан бирде билгем озо.

Јанына келген јаражай түлкүни,
Јастыра ададын — көзин јетпес.
Кемирү салынган чакпынду кечүни,
Канайып кечерим — јозы келтес.

Карлу кыштарды, јажыл јастарды,
Канча ўйдештим, канча уткыдым.
Алын јолым эмди кыскарды,
Азыйгы јалбышту эрчимди ундыдым.

Карган тужым билген болзо,
Карый берзен — ончозы буудак деп,
Јаш тужым — ондогон болзо,
Јажым једип карыырым —
калдым деп...

«КЕЛИП ЈАТКАН ӨЛҮМДИ АДАДЫМ...»

Јаны өскөн көктин үстинде
Жайымжып жадырым жаскы жалаңда.
Куйундалат кучкаш көпөгөш бийикте,
Көлөткөзи шылырайт менин жаагымда.

Канайып жайымды тузактап тудар,
Канадын жайат бийикте кучкаш,
Шак ла онойып учсам кайдар,—
Кандый ол женил,
Кандый ол жараш!

1999 ж.

Ак жарыкта мен
Шыралап өскөм,
Шыранын туйук
чиймүүзин каргайдым...
Жүрегим менин эмди де өктөм,
Өктөмине багынып,
оны кайкайдым!

Сүүшкендер — сүүштин
örtинe күйер,
Сүмелүлөр — сүменин
абына алдырар.

Ойгорго — ойгор канайып күйүнер?
Тедүни — тенек канайып үредер?..

Сүүштин шыразынын
бийигин билдим,
Сүмелүни ойгордын одыла
жарыттым...
Телекейге, байла, тегин келбедим,
Тедү ле Тенектин
ортозын кемјийдим.

1998 j.

Жайлаган Алтайын турналар артырып,
Жайнулу кыйгырат күски тенериде.
Бой-бойынан озор астыгып,
Артпай барзын алыс телкемде.

Турналар кийнинен мен де база
Тура калбай, учарга тебиндим.
Бүгүн де јанза, эртен де барза,
Јолы јангыс — јарыкка тергендим.

«Бир күн бүткүл чактан узак улалат».
Чынкыс Айтматов.

Мен оорып жадырым...
Онын да учун бир күн
Бүткүл чактан узак улалат.
Кайа көрбөс казыр түн
Капшайладат... учуртат...

Онтоп то болбой, оорып
жадырым.
Онын да учун бу кара күн
Бүткүл чактан узак турат.
Кайда да, кандый да үн
Капшайладат мени... учуртат...

1999 j.

Кажы ла бала энеден чыгарда,
Кийик кептү болуп бүткен.
Түннин ле Күннин
көзинче чыдаарда,
Улу ла уур буудактар билген...

Кийиктен кижиге эдерге
Килең тошто жыну эмес.
Ончозын ондоорго,
Ончозын билерге
Ойгордын да Ойгор жүрүмү жетпес.

1999 j.

Кичинек уулчактын
 колында калашты
Күчүгөш былаайла, јудуп ийди!..
Уулчак кайкады!
Учында ыйлады...
Күчүгөш уялды,
Орой ондоды...
Ондойло, уулчактын колдорын
 јалады.

Бистин јер-тоолок күйүп јат,
Күйүп јат туткан,
 јаткан турабыс.
Кўлле, кокло телекей јытанат,
Канайып турган улус бис?!.

Бистин жеристи бис корулабазас,
Кем оны аргадап алар?..
Кудайым деп кыйгырзам,
Ол унчукпас,
Канайдар,
Канайдар?!.
Кемге айдар,
Кемге комыдап, кол сунар?!.

1998 j.

Аттар туйгактарынын алыс тибирти
Агаштарга, таштарга торгулып
келееди.

Кандый улус түнди түйметти,
Кайда, кандый керегин некеди?..

Аалга түнде одуумды таппай,
Олор көндүрө өдө конгой.
Арыган болзо, одыма жылынгай,
Аштаган болзо, ажанып алгай...

Јердин ле тенеринин каран кимирти
Јеткердин јелбис алтамын тоолойт.
Аттардын туйгактарынын
түймеендү тибирти
Агаштарга, таштарга
торгултын токтотпойт.

1999 ј.

Јебрен гректер кудайларын
Јерден бийик кырларга көдүрген.
Олимпте ле Синайда
Отторын олор күйдүрген.

Мен агару Кудай эмезим,
Је алыс Алтай кырларда чыккам.
Христосты, Магомедти билбезим,
Будда ла Бурканнын

Быйаныла чыдагам.
Бийик туулардын сынына турала,
Тенериден колымла
Жылдыстар үскем.
Апагаш айды түнде тудала,
Ат чылап, кезикте ээртеп те жүргем.
...Эмди бодогор, мен кем?
Айса, мен Кудайдын уулы?..
Агару Алтайда тегин бүтпегем,
Алкыжым жетсин —
Мен Кудайдын кулы...

1999 j.

Мен өскө
Өйдин ле Кемјүнин кижизи.
Келееткен чакка
Келижип болбозым.
Лирме бир чактын
Чактырмалу чагына
Чыдажып болбозым.

Онын да учун
Ого барбазым,
Агару бозогозын
Ажыра баспазым.
Меге болор,
Мен көрдим, билдим,—
Лирмезинчи чактын
Түбегин ле ырызын,
Түндерин ле түштерин,
Түби жок байлыгын,
Түндеерге күч чайыгын...

21-чи чакка
Мен барбазым.
Элбек эжигин де ачса,
Энилип кирбезим.
20-чи де чактын
Чак-түбеги јиген —
Эмди болор.
Бойсын...

1999 ј.

Канга уймалган,
Кара түбек јабынган ой
Түни-түжи
Тамырымда јылыжат.
Түни-түжи,
Түни-түжи...

Канымда
Чактар чайкалыжат,
Кыйгырыжат, кыймыктажат,
Антарат,
Антарат...

Ончозы менин канымда,
Ончозы
Јирмезинчи чактын учында,
Јирме бир чактын бажында.

Ончозы, ончозы
Менин тамырымда,
Менин канымда,
Менин бойымда...

Учуп бараткан кучкаш меереп,
Кышкы јерге келип түжет.
Тенери ле Јер кунукчал мелиреп,
Кучкашты мөнкүлик ыраакка
үдежет.

Кучкашты мөнкүлик ыраакка үдежет
Тенери ле јер кунукчал мелиреп.
Кышкы јерге келип түжет,
Учуп бараткан кучкаш меереп...

1999 j.

Менин жүрегим соок эмес —
Кижиге канайып кизи килебес?..
Јоргонды токтодып, јойуны
учкаштыр,
Аштан азып, аштаганды ажандыр...

Менин жүрегим соок эмес...
Өй — жалбыш. Өй — кереес.
«Килегени — кинчек» деп сөсти унды,
Јаанга, јашка керсү бол, уткы...

1999 j.

Түлей мени тындап угар,
Сокор мени көрүп ийер.
Не дезе,
Мен билдирбес танылу.
Не дезе,
Мен көрүнбес танмалу.

Телекейди түлей тындазын деп,
Тенеринин күүзүн ол уксын деп,
Сокор бойынын чырайын
көрзин деп,
Солоньга, күнге, жерге сүүнзин деп,

Кудайдын кулы болуп,
Кудайдын уулы болуп,
Улуска килеер учурлу бүткөм,
Уур жүкти үлежерге келгем.

1998 j.

Мен билерим, шыралап өскөм.
Шыраны каргап та, мактап та болбозым.
Жүрүмдө жаантайын мен өктөм.
Же өдөр, барар жолдорым бозом.

Жажырбазым, мен шыралап өскөм,
Же шымыранган алдымда ижемји.
Једериме јетпей, канайып өлөтөм,
Кудайдан сакыйдым кандый да
килемји...

Кунукты сүүнчиле мен солыйдым,
Канымла тудуш кайран јеримде.
Улустан эмес, кудайдан сакыйдым,
Уур сыныма ууш јенилте...

1998 j.

Мында мен ада јок өскөм,
Өлүмнин, жүрүмнин кинчегин өткөм.
Кайран јерим — кабайым менин,
Сөөгим салатан ором менин...

Алтай калыкта јангыс мүргүүл,
Јангыс јайну, јангыс кайкал:—
Алтай — ол Күн. Алтай — ол Ай...
Алтай кижиге — Алтайы — Кудай!

1998 j.

Менин оорум керегинде
Билбеечи болуп кемдерге де
Бир шымырт эдип ийзегер.
Ары болуп атангалагымда,
Айланбас талага алтагалагымда.

Керексиген төрөгөндөрдин,
Кемзи-кемзи нөкөрлөрдин
Келип меге јолыгар,—
Кереес сөзимди ук барар,
Керсү күүндү арт калар...

1999 j.

Озогыда,
Лиит тужымда,
Ончозы өскө болгон,
Ончозы тирү ле жараш болгон...
Олор эмди та кайда,
Та кайда — ончозы онгон...
Jүзүн-баазын таштар ла өлөндөр,
Jылтыраган ыраак жылдыстар,
Агаштар ла өскө дө өзүмдер
Ол тушта өскө,
Чек өскө болгон...

Кайдаар ончозы кайылган,
Кайран ол жылдар, камык өндөр?!
Тенери эмди
Азыйдагыдый көк эмес.
Телкемдер эскирди —
Текши жажыл эмес...
Карыганымла кожо
Карыды ошкош ончозы.
Буттарымнын алдында
Jолдорым тожон.
Jынырайт ыраакта
Jылыйган кожон...

*Төөлөс сөөктү карындаш
Табыл Сүрүловко
больницадан ийген самара*

Јаштарыс јаныс, карындаш —
Јолугышпааныс удады.
Јаныдан келген јас јараш,
Је јаш тужыбыс ундылды.

От-јалбыштый јылдарыс
Ойто канайып бурылзын.
Көпти јолой јылыйттыс,
Кемге јарбыыр буруузын?..

Је Кайырлык деп талага
Канайып та кожо бар келеек.
Айландыра ал-тайга,
Агару јерис ол кереес.

Өчөргө јеткен јылдызыс
Өнжүп чокту чалызын.
Канатту ыраак јылдарыс
Каныста катап чагылзын!..

Јергележип бис кожо
Јерисле јенил базарыс.

Үйелү алтай ол кожон—
Үнгүрине багарыс.

Ада Кайырлык алтайыс
Алдыска жайган кебибий.
Айланышкан тууларыс
Алкышту курчу-кыйуудый.

Жангыдан жанган жас жараш!
Жаш тужыбыс жалбыраар,
Кайырлыкта, карындаш,
Кан-жүрегис жаныраар.

1999 ж.

*Жаныс класста жаба үренген
Таныл Табаевке больница-
дан ийген самара*

Кару нөкөр, кайран Таныл,
Кайда ла жүрзен, улуска табыл!
Тандакталган тан чылап, жарып кел,
Табылбас кереес сөс болуп
табылып кел...

Тоннын болзо, — топчызы бол,
Торконын болзо, — жиги бол...
Эгүнин болзо, — сыныгы бол,
Элдин-жоннын элчизи бол!..

...Оорыдым, јободым, нөкөр,
Онкология бөлүкте жадырым.
Меге јолук, келип көр,—
Мендедет мени јылдарым.

1999 j.

Мен ададым, ададым,
Ададым, — келип јаткан өлүмди.
Мен айдадым, айдадым,
Көрүнбе көзиме! — деп өштүүмди.
Је токтобой токоорып јат өлүм!..
Айса, бу — өзүм?..
Јок, мен ададым, ададым
Өзүмди эмес,
Өлүмди ададым!

1999 j.

Тууларда јаныскан конуп жадырым,
Туманга көмүлет түндеги агаштар.
Эртен тайгадан эбирип јанарым,
Эзен болзын, ээлү туулар!

Мен тегин кижиге эмезим,
Мен — поэт...
Бат ненин учун олбөзим,
Бат ненин учун мен
Жердин шымыртын тындайдым.
Бат ненин учун мен
Үнчүкпас тенгеринын
Улу тымыгын угадым...
Мен тегин кижиге эмезим,
Мен — поэт.
Онын да учун мен олбөзим.

1998 j.

УЙУКТАП БОЛБОЙ, УЛААРЫП ЈАДАЛА АЙДЫНГАН ЎЛГЕРЛЕР

Эбирип эртен кўн келгенде,
Элейте берерим Бурканнын јерине.
Өлүмнинн өнөлөп келерин
кетештим,—
Өскө меге кандый јенилте...

Ўч уулым чыдады...
Бойлорынын билелери,
Очокторы, отторы,
Аргадап ачкан јолдоры,
Ажайын деген ажузы,
Ажарга кўч артуузы...

...Мен эмди карыдым,
Эрик јокто карыктым.
Ўрүп чыгар ийдим јок,
Ўйген сугар адым јок...
Алдымда алыс, кыска јол...
Ак-јарыкты артыр деп,
Ары көрүп атан деп,
Тенери шымырт јетирет,
Телекей уур ўшкүрет.

ЫЛАН-КААНГА ШЫПШАНГАН ШЫМЫРТ

Айдын-күннинг алдында,
Ак-жарыктын абында,
Бастыра бар тындуларда
Эн жаанынын бирүзи — жылан,
Эн ойгорынын бирүзи — жылан,
Эн байынын бирүзи — жылан...

Je баштагар, кожо барайын,
Барбаган таланы барып көрөйин.
Колтыкчыгар болуп, кожо
јадайын,

Тенеринин тебенези болойын,
Тегиндү эмес жылтыс болойын...
Ўрүстеп жүрген ўстиги ороондо
Ўделикке эмес, ўргүлјиге жүрейин,
Ўни јокко — ўн болойын,
Ўренчигер болуп, ўредү алайын,
Je баштагар, кожо барайын...

Баш болзын,
Баш болзын,
Баш болзын!..
Куруй-куруй,
Оп-куруй,
Куруй-куруй,
Оп-куруй!..
Кийик эмес,
Кижн болойын!
Кул эмес,
Кудай болойын...

...Бу кызаланду кызу чактарда,
Буурзак күүним ондо ачылзын,
Буркан-Кудай бисти алказын!..
Биске килеп, билгирин берзин!..

Бу тойорын билбес торо жылдарда,
Жанган чактын казырын апарзын,
Жанырган чактын жакшызын
айлатсын!..

Мен Слерге бүгүн баштандым,
Мен Слерден бычу сурайдым.
Кардан апагаш эрјинегерден
Калбакчадан берип жүрүгөр.
Онбос отту жылдызаардан
Одыма менин одым камыскар!..
Баш болзын,
Баш болзын!
Бажыма менин баш болыгар,
Бастыра бойым Слердин болор!

...Менин үч уулыма,
Олордын баскан јолына,
Билдирбестен килеп жүрүгөр,
Бир жакшызы болор деп билигер!
Сурагыма судур беригер,
Сурузы јок артырбагар.
Айтканымды алыгар,
Алкыжы јок артырбагар!..
Куруй-куруй, оп-куруй,
Куруй-куруй, оп-куруй!

Эрјине ээзи, Ылан-Каан,
Ак эрјине беригер.
Уулдарым учун сурайдым,
Улузым учун сурайдым.
Албатым амыр јатсын деп,
Ак эрјине сурайдым.
Телекей амыр јатсын деп,
Тегиндү Слерге айтпадым.
Айланайын!..
Баш болзын!
Телекейге айдадым,
Тенериден сурайдым!
Баш болзын, Ылан-Каан,
Баш болзын, баш болзын!
Јылтыс өндү Ылан-Каан,
Јыл башкарган Ылан-Каан,
Мен слерге айдадым,
Мен Слерди алкайдым,
Ас албатым адынан,
Алтын сүрлү Алтайдан!

2001 j.

Мен Кадыннын каскак јарадында турум,
Јайлу турамнын јуугында.
Јанымда өскө кем де јок,
Јаныс ла јебрен Таш Кижі.

Јебрен чактардан бери
Јеримде болгон јеткер-түбекти,
Јенүлерин, јендирткенин
Једип болбогон јайымын сананат.

...Јебрен эрдин јетпеген јенүге
Мен канайып једерим?..
Кадыннын казыр јарады,
Канчаны јентген Таш Кижиге...
Онон мен ле менин Көлөткөм.

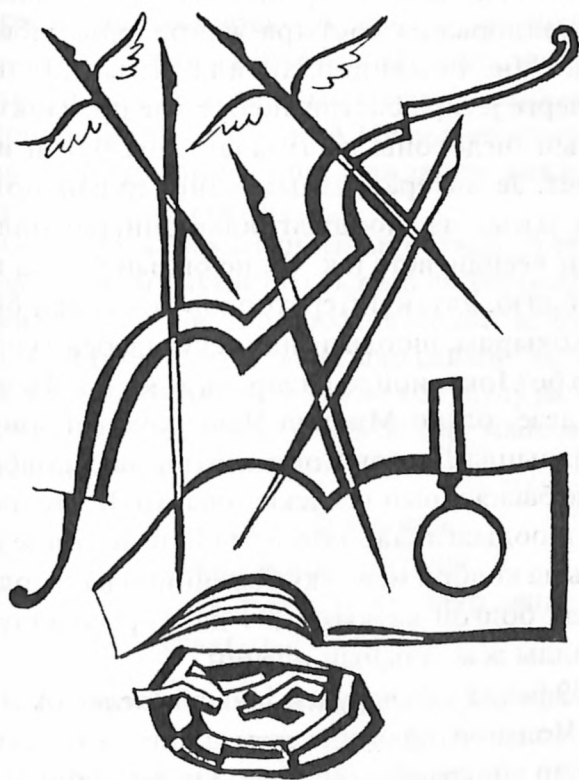
2001 j.

Јайгы күн јанарга јетти.
Јаныскан јадырым мен јерде.
Тууларды, таштарды, туйукты
Тынгыску тымыкты тындайдым.
Каран кандый да шымырт шылырайт.
Каным калжуурып, не шыралайт?
...Јайгы күн јанарга мендеди:
— Јаналык кожо! — деп, Өлүмим

келди...

2001 j.

**Шоодылгандар,
нөкөрлик кокырлар**
(литературалык эпиграммалар)

Алтай литература бойынын өдүп келген узун эмес те болзо, же көп чарыптарлу ла бурулчыктарлу жолдорында бастыра жанрларды элбеде тузаланган. Романдардан ала жаныс жолдык үлгерлерге жетире бистин поэттер ле прозаиктер ончозын ондогоны ла тузаланганы бүгүн иле көрүнөт. Же литературалык жанрлардын ортозында жаныс ла шоодылгандар-эпиграммалар бистин кеедигисте жок. Ол не ондый болды не? Айса болзо, алтай литераторлор кокырлап билбес? Кокырды, шоодылганды сүүгилебей турган болор бо? Жок, онойдо айдар аргабыс жок. Ненин учун дезе, ол ло Михаил Чевалковтын, онын бери жанында Лазарь Кокышевтин ле өскөлөринин де басняларын темдекке алыгар. Же эпиграмма — шоодылгандар түнөй ле бисте ас, эмезе жок. Мыныла колбой мен түкү беженинчи жылдардын учында болгон каткымчылу да, карыкчалду да учуралды эске алынып ийейин.

1959 жылда мен черүден жанып келеле, «Алтайдын Чолмонында» иштегем. Шак ла бу тушта мен бир эпиграмма бичигем. Ол бичиичи И. П. Кочеевке учурлалган:

«Баканын базыдын көрүп,
Желижин сураба» — дежетен...
Же ондый да болзо,
Бир «Чүмеркек бака»
Оны бичиичилер Союзына жетирген.

Бу жылдарда бис жангыс кыпта, — менин та-
айым Евгений (Иженер) Модестович Чапыев,
Аржан Ойынчинович Адаров отурганыс.

—Токто, мыны кепке баспа! — деп, таайым тур
чыккан. — Сен кем? Литература жолына жаны ла
кирип жаткан жаш учкан! А Иван Петрович бичи-
ичилер бөлүгинин бийи, жаан жашту кижиге. Сени
тирүгө жиийле, түктүгө...

Онон база бир эмеш жылдар өткөн. Алтай ли-
тературанын өзүмү там тыгып ла корболоп, ич-
кери жүткүгөн. Бистин прозаиктердин ле поэттер-
дин бичиктери чыгары жылдар сайын там тыгы-
ган. Шак ла бу оморкодулу ла көкүдүлү жылдарда
Лазарь Кокышев меге учурлап бир мындый шо-
оодылган чүмдеген:

Гениальный Укачин

Кефир ичип баштады.

Арткандарын акалаар деп,

Аракызын таштады.

Чын, ондый болгон. Мен эки бе, үч бе жыл кире
аракы ичпей, оны таштагам. Кокышевтин ко-
кырлу көстөри оны жастыра албаган. Бу өйлөрдө
мен де тура калбай, поэтке удур база эпиграм-
ма-шоодылган «төгүп» ийгем:

Атту-чуулу Кокышев

Аракызын таштабайт.

«Алтын-Көлдү» айланып,

Айлы-журтын таныбайт.

Бу эки шоодылганды ол тушта «Алтайдын Чолмонында» иштеп турган јиит Бронтой Бедюров апарала, газетке јарлап ийген... Баш ла бол!

Тенеринин булуттары јерге түшкендий, јердин тоозыны тенериге јеткендий тал-табыш көдүрилген. Кижии кайкабас неме эмес! Эки поэттин кыкыры ол туштагы КПСС-тин Горно-Алтайсктагы обкомынан ала түкү партиянын крайкомына јетире томулып-тондолып барган эди. Бу талтабыштан улам, мен бодозом, шоодылган-эпиграммалардын алтай канаттары узак јылдарга улай кезилген ле бүртүлген ошкош. Эбире ээн немедий, ын-шын тура калган. Је онон бери айдары јок көп јылдар өтти. Бистин јакшынак деген бир канча поэттерис ле прозаиктерис акјарыктан ырап калды. Је ондый да болзо, эмди бистин үстүбиске јеткерлү күч өйлөр лө айалгалар да энжерилип келзе, кеендиктин керсү оды өчпөй, келер өйлөрдин кечүлерин бедиреерин бир де токтотпойт.

Бистин јаан јашту аксагалдарыс Иван Васильевич Шодоевтин ле Аржан Ойынчинович Адаровтын јаны бичиктери, романдары, повестьтери, үлгерлери ле туујылары — Алтай јеристин јаркынду күскүзи болуп јажына артарында аланзу јок.

Ол јылдарда «Алтайдын Чолмоны» газеттин ишчилеринин ортозында бир мындый шоодылган-эпиграмма јүретен:

«Бажында — киш,
Меезинде — ыш».

Бу та мен керегинде, та Аржан Адаров керегинде. Ненин учун дезе ол жылдарда бистин ортобыста баштап ла киш бөрүк эдинген ле кийген улус Адаров ло мен болгом.

Узак жылдарга улайын бичилген шоодылгандарымды ойто орныктырып ла онон ары улалтып, — не болзо, ол болзын — дейле, бу эпиграммаларымды жарлап жадырым.

Борис Укачин.

*«Бичигенимнин талдамазы» ла
онон до өскө китап-книгалардын
авторы Ч. А. Чунижековко*

«Бичигенимнин талдамазы» деерде,
Чыгарда ла алып кычырдым.
Талдама эмес, таштанчы турарда,
Тарынып Чалчыкты чалчып турум.

*Поэт, профессор Сазон Саймович
Суразаковко*

Кемге керек чөрчөк, кай, литература?
Кедери кетсин, жолымнан туура!..
Санаа алындым, Сайдыска жанайын,
Кузуктап ла калбалап, жеримде жадайын.

*Критик Товар Санатович
Тюхтеновке*

Алтайда критик та јок, та бар?
Је бичип јат Тюхтенов Товар.
Эй, нөкөрлөр, тындагар,
Эткени — эш-кереги јок товар.

*Поэт ле кайчы
Таныспай Шинжинге*

Хабаровкада ын-шын...
Анда поэт Шин-Жин
Јазап јат жень-шень,
Сатса, акча шын-шын...

*Радиоишчи, очеркист,
поэт Эзендей Тоюшевке*

Ўлгерлерин коомой болгон
Эскиде, Эзендей...
Айса, эмеш ондолор,
Эзенде... Эзендей?..

*Александр Ередеевке,
«Эзлик» ле оноң до өскө
ўлгерлик жуунтылардын
авторына*

Суулай соккон сур салкын
Сүүнип кыраны сыймады.
Эмили жок «Эзликти»
Ередеев биске сыйлады.

*Поэт Шатра Шатиновко,
«Куу деп куш» — жакшынак
ла жарлу ўлгердин авто-
рына*

Карануй жутту бу түнде
Кайдаар учат не куу деп куш?..
Каланы Шатинов бу түште
Кайдаар жемзейт — не учуш?..

*Литературанын критик сө-
гүшчизи, профессор Сергей
Сергеевич Каташка*

Каташты литература сакыбай,
Кайкалду бийик боочылар ашты.
Критик оны терен сананбай,
Киртип, астыгып, кийнинде артты.

*Жыбаш Каинчинге, «Айгыр-
дын бажы» деп повестьтин
авторына*

«Айгырдын бажын» минип алала,
Алтайдан Москва чаптыртты.
«Какайдын бажы» деп адайла,
Катап ла орустап чыгарды.

*Күүгей Төлөсовко, «Кайда
ол жол?» ло өскө дө
жуунтылардын авторуна*

«Кайда ол жол?» — Күүгей сураган,
Каспаны таштап, Москвада аскан.
«Кайда ол жол?» — катап ла сыктаган,
Каспада дежерде, кайра баскан...

*Жайалталу поэт
Буучай Бурмаловко*

Сыранай ундылды Бурмалов Буучай,
Саратанда ба, Жазулуда ба?
Сооды, кусты литературалык чай,
Одынды ойто камызарын ба?..

*Эмчи ле поэт
Байрам Суркашевке*

Эмчилер ортодо — сен поэт,
Поэттер ортодо — сен эмчи.
Эки койонло сүрүшпейтен эт,
Экүнинг бирүзин «ээртезен» эмди.

*Поэт, кожончы, политик
Жыман Белековко*

Кök таманду јаландар
Карла качан бүркелди,
Кökүген ыраак ол јылдар
Көрүнбей канай быртыды?..

Кökтаманду јаландар
Качан ойто көгөрөр?..
Көктий јараш үлгерлер
Качан катап көрүнер?

*Поэт Паслей Самыкка,
«Күн уулы» ла өскө дө көп
јуунтылардын авторына*

Сен Маяковский де болгон,
Назым Хикмет те болгон,
«Күн уулы» да болгон,
Кар ортодо күүк те болгон.

Эмди сен кайда,
Кайда кайылдын,
Кайдаар тайылдын?
Паслей Самык,
Сөзинди сакыйт
Каспада ла калада
Кал-камык калык...

Эбире калык,
Ортодо Самык...
Ол эзирик,
Јаш сидик...

*«Ўч-Сүмер» республикан би-
чик чыгарманын башлыгы
Таукен Тазымаевич
Јайтыновко*

Кадын-Бажы — Ўч-Сүмер
Кандый агару, кандый бийик!
Бичиктер чыгарар — «Ўч-Сүмер»,
Бистен качат — торт кийик.

Алтай литература артап јат,
Аар-шылтагы: — акча јок...
Букварь да балдарга чыкпай јат,—
Башкарууста, байла, баш јок.

*Балдардын журналы «Солонгыны» баш редакторы
поэт Күлер Тепуковко*

«Солонгыны» јаш балдар
Соныркап, сүүнип кычырат.
Солонгы өндү јаландар
«Солонгы» — солун! — деп кый салат.
— «Солонгы» кайдаар кеткен?
— Соныркап айлыска ол келген.
— «Солонгыны» кем экелген?
— Күлер деп күлүк экелген.

*Коо үндү кожончы
Николай Воинковко*

Куулы чылап, тиш саргарды,
Койон чылап, баш кажайды.
«Койонок» — Воинков эм кайда, —
Коолозын кожоны — Алтайда!

*Алтай тилге «Библияны» көчүрип турган
Торбоков Токшынды токтодып
айткан сөс*

Алтай тилге «Библияны» көчүрип,
Ак јанысты быртыттын узакка.
Улудан Улу Кудайды, көлчин,
Уйалбай «бок» деп адаба улуска.

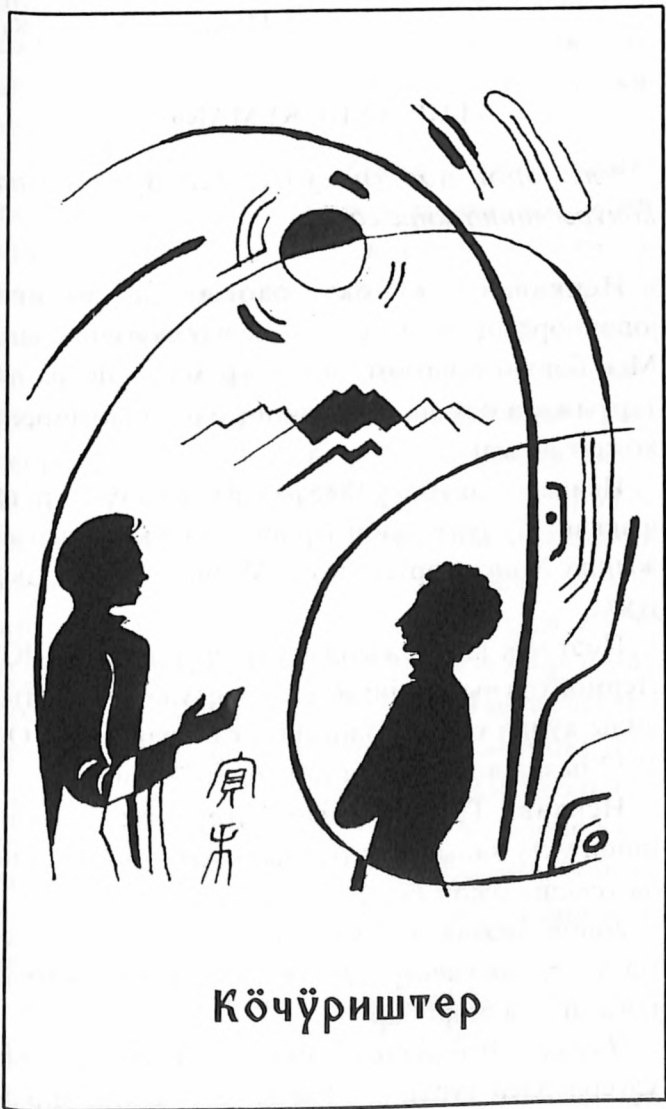
Менде киш бөрүктер
Болгон болзо,
Бирүзин Аржан-ака
Адаровко сыйлаар
Эдим.

База бирүзин
Паслей Самыктын бажына
Кептей тартып,
Берер эдим...

Бойым десе,
Бөрүк жок жүрер эдим.
Бат мен кандый күлүк,
Слерден мен башка поэт —
Каткырып ла каарып
Айдар эдим...

1998 j.

Көчүриштер

«БИР УУШ КУМАК»

*Улу јопон поэттин үлгерлик јуунтызына
көчүрөөчинин кире сөзи*

Исикава Такубоку озогы ла эмдиги јопондордын эн ле тын, эн ле изү сүүген поэди. Мен бойым бодозом, онын јүрүми — шыра ла тартыжу, а өлүми — кижинин јүреги шимиреер кожон ло мак...

Исикава Такубоку 1885 жылда Сибутами јуртта чыккан. Бу јурт јопон јердин түндүк-күнчыгы-жында Хонсю ортолыкта, Мориокка городко јуук.

Поэт чек јаш тужында, улу орус поэт М. Ю. Лермонтов чылап, јирме јети јаштуда ак-айасты, айды-күнди таштап барганын сананарга ачу. Ол 1912 жылда чемет ооруга өртөдип өлгөн.

Исикава Такубокунын үлгерлери — эмди јопон укту калыктын тынзыныжы, оморкодузы ла текши кожон болуп артты.

Јопон поэзияда *танка*, *хокку* эмезе *хайку* деген үлгерлик үлекерлер — үлгер чийер јебрентик јанжыгу ла ээжи бар.

Танка — бешјолдык, *хокку* — јүк ле үч јолдык үлгерлерден туруп јат. Кыскачак, ныкта, бир де

артык сөс жок үлгерлер. Тоолу ла сөстөрдү талдап, япон поэттер кижы, жүрүм, өлүм, ой, ак-айас, айлаткыш керегинде көпти айдат ла көргүскилейт.

Исикава Такубоку *танка* — бешжолдыктарды айдары жок билгир ле ус тузаланган. Онын «Бир ууш кумак» деген телекейлик жарлу үлгерлик жуунтызынын көп саба үлгерлеринин мен эмеш те мендебей, табынча, алтай тилиме көчүрдим. Менен озо бу улу поэттин үлгерлеринин бир кезигин Бронтой Бедюров көчүрип, кепке баскан деп, мен билерим ле кычыргам. Же мен бодозом, чындык ла жаан поэзияны бир уула жүс те поэт көчүрзе, онын өни өчпөс. Якшынак маргаанда — жаман жок. Ондый иш, карын, мөрлү!.. Сок ло жангыс улу үлгерди эмезе тууыны бойынын төрөл тилине ондор тоолу поэттердин көчүргендери керегинде темдектер ас эмес. Айдарда, бу ла Исикава Такубокунун бийик, тымык кунукту ла өдүни поэзиялу үлгерлерин, мен бодозом, жангыс ла Борис Укачиннен де өскө алтай поэттер көчүрип, бойло-рынын устарын, сөс талдап ла бүгүп билерин ченеер ле көргүзөр аргалу.

Исикава Такубоку элбек үредүлү, терен билгирлү, сүрекей сонуркак кижы болгон. Ол жаш

тужынан ала ангий ле немец тилдерди үренип, Европанын литературазын ончолорынан озо ондоп-билип баштаган. Шеллини, Байронды, Шиллерди — олардын ок тилдеринен јиит јопон поэт көнү бойынын төрөл тилине көчүргөн. Мындый јетирүни биске бу јопон поэтти орус тилге көчүргөн Вера Маркова айдат ла јартайт.

Исикава Такубокунын литературалык ла өскө дө јилбилүлери айдары јок элбек. Орус литературала ол база тын сонуркаган. Орус классиктерден онын эн тын сүүген бичиичилери: элден озо Л. Н. Толстой, И. С. Тургенев, Ф. М. Достоевский, А. М. Горький ле өскөлөри де.

Јиит чагында јада калган јопон поэт бойынын төрөл јеринин, онон тоозы јок ортолыктарынын төрт талазын керип, тербезендеген, тениген, сүүген, шыралаган, амадаган...

Исикава Такубоку 1912 јылдын кандык айынын 13 күнинде Хоккайдо ортолыкта јада калган. Бу ортолыкты орогон учы јок талайдын јаказында эмди ол јүк ле 27 јашту јопон поэттин ап-апагаш мрамордон өөлөгөн кереэзи туруп јат.

Исикава Такубокунын 1910 јылда кепке базылып, ак-јарыкка чыгарган «Бир ууш кумак»

деп үлгерлик јуунтызынын көп сабазын мен
алтай тилиме көчүрип, эмди кепке базып, эл-
јонымла таныштырып јатканым бу...

*Борис Укачин.
Јайлу Ай-Балык,
1990 ј.*

Апагаш кумакту ак јаратта,
Ак ортолык аразында,
Бадыш тениске мен тебинип,
Тамчылаган көстин јажын арчыбай,
Талай-бакала јаныскан ойнойдым...

О, кандый сен кунукчалду,
Өлүм өндү куу кумак!
Сени уужыма бу ла алзам,
Сабарларым ортозыла
Суу кептү сун калазын.

Көстөн тамган бир тамчы
Кумакка түжет,
Чыктыдат.
Бу кандый сен уур болдын,
Бир ле чарак — бир тамчы!

Јаакты төмөн јалап түшкен
Көстин јажын бир арчыбай,
Сабарлар сайын меге көргүскен
Санаалу уулды канайып ундырым?!

Талай толкуга
Та кайдан да сабадып,
Сары кумак төнгө чыгып,
Сайылып калган сырак агашка
Санаа јажыдын айдарга ченешти.

Јайканыжып келген талай јанында
Мен јаныскан...
Көстин јажы тыныжымды
Кенете келип бууган ла сайын —
Арга јокто айлымнан ырайдым...

Көкпөйгөн кумак ол төнгө
Көнкөрө көрүп,
Мен узак јаткам.
Баштапкы сүүштин ачу сызын
Бадырып болбой, мен ыйлагам...

Јараттай јайылган кумакка
Јүс катап мен
«Улу» деп темдекти јурагам.
Өлүм керегинде шүүлтеле өчөжип,
Өскө Јараттан айлыма јангам...

Эрикчел ээн үниле
Энем кенете онтогон...
Бу ла тушта мен билингем: —
Ажанатан агаш калбакла
Айак кырына согуп отургам...

От күйдүрбей, эниргеери
Эрикчелдү мен отургам.
Кенете ле көрөйин дезем,
Аалгада адам ла энем
Агаш тайакту элбес эткен...

Кокырга шылтай энемди
Эркетендү мен јүктенгем.
Ол төрт лө сөөк —
Арык ла јенилчек...
Алтам да этпей, ыйлап ийгем!...

Амаду јогынан
Айлымнан чыгадым.
Амаду јогынан
Айлыма јанадым...
Азыйгы најылар электү каткырат...

Сананзам,
Кайда да, менин бойымда,
Кандый да аспан ыйлап тургандый...
Карыкчал басты
Кайран бойымды...

Мен күскү алып,
Алдына туруп,
Јүзүн ле башка
Јүзимди кубулттым...
Арт-учында, арыганча ыйладым...

Ый, ый —
Улу сый!
Көстин јажына
Көгүсти кенидип,
Көкүп ойто каткырып та ийерин...

«Јүк ле онын учун
Јүүлип өлөтөн бө?...»
«Јангыс ла онын учун
Јажына жүретен бе?...»
Токтот ары, токынал јок керчешти...

Јүрегим жениле түжетен болзо! —
Јарамыкту, сүүнчилү иш керек!..
«Ол иш бүтсе, — деп сананадым, —
Онон ары сандырап баспай,
Өлүп те калзам кем јок...»

Асакуса паркта
Айдары јок јыргал!..
Камдалыжып кожулдым,
Кайра ойто чарчалдым...
Кайда не менин јыргалым?..

Каа-јаада келетен
Кандый да айылчы ол чылап,
Тымырап, тымырап жүрекке
Тымык ла јайым түшкенде,
Тынкылдаган часты
Тымый түжүп тындайдым...

Бийик кырдын бажына чыктым.
Сүрдебей
Сүүнип,
Бөркимди уштыдым, —
Омок күүндү ойто түштим...

Кайда да, кандый да улус маргыжат.
Кажызы
Ырыстын белгезин алар...
Олордын ортозында
ойногон болзом,
Ол маргаанда турушкан болзом!..

Жараш журукту шаајын аяакты
Ачынган бойынча,
Ала койып, ооткон болзом!..
Тогузан тогус аяакты оодоло,
Тоолонуп, мында ла өлө берзем...

Күскүнин алдында туруп,
Бойымды бойым кайкайдым:
Бат мен кандый —
Аштаган ла арык,
Алгак бойдон ала — жыртык!..

Ээн турага кире конуп,
Эмеш мында тымый түжүп,
Эрик жокто танкы камыстым.
Ачу ышты аштый јудуп,
Аамайтып, мында јаныскан турум...

Мен билбезим,
Ненин учун
Поездке отурып барарга јүткүгем...
Калганчы учында поездтен түжүп,
Кайдаар барарын чек билбегем...

Јалбыштый изү јүзимди
Јымжак карга јажырып,
Јада берер күүним бар.
Изү сүүштин абына
Аймыыр, аланзыыр күүним бар...

Колдорымды төжиме
Карчий салып турайын:
«Кайда өштү-кайракан?..
Капшай бери ол чыксын,
Бийелеп берзин алдыма!..»

Эмеш те терен сананбай,
Эстеп ийген мен болзом.
Јаан, узун уйкудан,
Јүс жылдыктын бажында,
Ойгонып келген ол болзом!...

Апагаш колдор,
Ару, јаан колдор...
«Ол јаан, јараш кайкал!» — деп,
Ончо улус айдыжат...
Ондый колдорго бүгүн ле јолуктым...

Ал-санаадан мен оны
Мактаайын деп санангам.
Је өчөш јүрек түбинде
Өскө санаа тынданган —
Ол озогы кунукчал...

Јанмыр јаап јат...
Бу ла менин айлымда,
Бу ла улустын чырайы
Буурыл туманга бастырган.
Токтойтон болзо бу јанмыр...

Мактын маанызын билбегем бе?..
Маказырайт меге —
Коромҗы ла кородош!
Бойынды җаман билгенин,
Байла, ачу корондош...

Јүгүрип удура чыксын деп,
Кемнин де эжигине келип,
Кенете токулдадып,
Кеен, кемзинбес өй өткөн.
Эжиктер эмди чек өскө...

Кече ле мен улус көзинче,
Кемнен де санаалудый,
Кеендик җажыдын тапкандый, —
Керсү ле бийик баскам...
Је көзимде — җаш, көгүсте — корон!..

«Көрөргө дө уйатту
Көөрөм поэт!» — деп,
Мен керегинде ол үшкүрген...
Өскө кемнен де эмес, шак онон
Өдүшке акча аларга келишкен...

«Ол јакшы,
Бу јакшы!» —
Омок үндер угулат.
Күйүнедим ологго,
Күүндери јенил улуска...

Күүлейт, јиилейт машина —
Күчтү, јаан табышту,
Күзүрт-мазырт эрмектү...
А мен ол машина чылап,
Ончо улусла эрмектү болзом!..

Чаксыраган, туткуланган,
Чүм-јамызы јаан,
Чимеркек улуска иштензен,
Кайран јерис јеткерлү,
Карануй, кара деп билдирер!..

Сүрнүгетен, мендейтен,
Сүүнчилү арыйтан,
Сүрекей јакшынак иш
Бу јерде база бар,
Бир ле тынышка бүт калар!..

Талайга ороткон ортолык
Тусту сууга чек көпчип,
Уур санаалар экелип,
Көксимди менин базырат,
Күнүн ле мени базынат...

Теп ле тегин,
Кемге де күйүнбей,
Көкүп, ойноп жүрген болзом...
Тыныжым менин буулганча,
Тымык жымжак жаланла жүгүрзем!..

Санаа алынып, айлымнан
Салдымга мен чыгарым.
Кайда да жылу күн чалыйт...
Күр-көгүстин ол түбинен
Күнле, кейле макатып тынарым...

Аар-чактан
Айрылып чыккан ан чылап,
Анзыраган алыс чочыду
Көгүс бойдо эт-жүректен
Көрүнбей чыгып, жүр калды...

О, менин јолдош-нөкөрим,
Јоктуны сен јойлодып,
Јаман, калак, көрбө!..
Тойбогон торо тужымда,
Торт ого мен түп-түней!..

Черненин јаман јыды
Тумчугымды менин туй алды.
Аштаган, ач бу менин
Айланыжа берди бажым...
Ай, каргышту бу жүрүм!

«Јаныс та катап болзо,
Јайымы јок уур жүрүмде,
Бажымды менин кем бактырган, —
Базылзын менен озо!» — деп,
Мүргүп ле каргап жүредим...

Эки јанынан меге түней —
Эки нөкөр менде болгон.
Бирүзи — өлди...
Бирүзи — кара түрмеден
Келтей өкпө јок чыкты...

Јажыды јок ол куучында,
Јартын үзе мен айткам...
Је нени де бу тушта
Јылыйттым деп санангам,—
Најымды таштап, мен ырбагам...

Иште...
Иштен меге не туза?..
Јенилбейт салым-јүрүмим...
Колдорымнан көс албай,
Көрүп, кунукчал турадым...

Келер өйим кенете
Келип тура түшкендий...
Көңжүп күйбес көксимди
Каарат, капчыйт карыкчал...
Карыкчалдан кайдаар качарын?!

Мен билбезим, не ондый,
Ненин де учун меемде
Јемирилип јат бир јарат...
Јаантайын ла телекейде
Јер-тоголок јарылат...

Уур чончойлорыла
Улдай базып,
Учы јок јорыкка чыгат солдаттар.
Кудай ла де! — јүстеринде
Кунукчал деген неме јок!..

Тыч ла тыч,
Тыч ла тыч,—
Тамат бажыма тамчылар...
Тыч ла тыч, тыч ла тыч —
Тын тондолот маскалар...

Кенетийин энгирде
Келди солун санаалар...
Сананзын мени јеримде,
Сакызын мени ыраакта...
Ырысту јолдор — ырымда...

Көп сөстөрдү улус
Укпаган да болор.
Ол сөстөрдү јангыс ла мен,
Айса болзо, билерим,
Айдып, јартап берерим...

Бойыма жаны жүрек бедиреп,
Баспаган жерлерле базадым,
Барбаган талага барадым.
Кандый ором, кандый ороон,
Качан да, кайда да укпагам...

Кажы ла кижинин жүрегинде
Онтоп ло оорып жат
База бир кижиге...
Кийик эмес ол кижиге, —
Ол мен — менин экинчи жүрүмүм...

Ачынып, баланы адылза,
Ыйлап, ыйлап ол ийер...
Жаш тужымнын жайнуузы
Жажына менен сен ыраак!
Канайып кайра экелер.....

Ыраакка чөйилет түс ором...
Ырымдадым, жартадым:
Амадаган ол ором
Алдыма бүгүн ачылды, —
Арт-учунда, — бар жадым...

ЫШ

1.

Сакыбаган сыс чылап,
Сынырай берди көксимде
Төрөлим учун карыкчал...
Көк тенериде куп-куу ыш:—
Кунукчал, кунукчал!..

Айдылар-айдылбас сөстөрлө
Адымды бойым мен адап,
Улу тынып, кый салдым,
Учында ыйлап мен ийдим...
Ол жаскыда он төрт жашту болгом.

Көк тенери түбинде
Көчүп кайылат көпөгөш ыш...
Көрүнбей ырайт шак ол ыш...
Кайылган ыш кажыбыска түней?..
Айса, меге ол түней?..

Поездле мен барып жаткам.
Бир ле көрөйин дезем,
Канат алынган вагоннын
Кондукторы качан бирде
Кожо үренген најым эмтир!..

Менин нөкөрим —
Мени саткан...
Ол ыраак жылдарда
Оныла кожо ойногом,
Бычактар кожо курчыткам...

Насостон суу
Адылат, чачылат!..
Оны көрүп сүүндим,
Ойто ло бир элеске
Уулчак боло мен бердим...

Бистин класстын көзнөгинен
Билинбей, чыга коноло,
Бийикте турган бир шибеенин,
Мүргүүл туранын көлөткөзінде,
Кара јаныскан карарып јадырым...

Кодзуката — шибее тура.
Шимиреп калган — тып-тымык...
Өлөнгө јадып, өрө көрдим, —
Тенери мени бойына тартат...
О, јүрегим, он беш јашту јүрегим!

Айас тенериге ле ајарзам,
Азыйгы тушта мен
Ама-томо сыгырып ийетем.
О, омок болгом ол тушта,
Омок сыгыргам!

Түш јеримде түнде
Сыгырып та туратам.
Сыгырыш ол өйдө
Сыылаткан кожоным болгон,
Бойым он беш јашту болгом.

Баштапкы түймеен-тартыжым
Башталган эди школдо...
Эди-каным ээнзирейт...
Эх, кандый эрикчел!..

Школдын ары јанында,
Күски койу өлөндөр ортодо,
Көп лө эди сары чечектер...
Ол чечектер не деп адалат?..
Ончозы эмди чек ундылат.

Салкындалып сакура өссө,
Ончозынан школдо мен озо...
Яны кепти кийе соготом,
Јаантайын ла апагаш кийим кийетем.
О, Кудай, ол мен эмеш пе?..

База ла бир катап
Балкондо ойто туратан болзом!
Эски школго мен эбирип,
Мориока городло
Мен базатан, баратан болзом...

Суйук сагалы сарбандап,
Бир үредүчи бисти
База тын ла арбайтан...
«Эчки» — деп оны чололоп,
Электеп кем айдатан?..

Табыштанып, кутустанып,
Таштарла кучкаштарды
Кожо үренген бир уулчак,
Капитаннын уулчагы
Канайып шыбаалап туратан эди?..

Чынар агаш көлөткөзінде,
Чарыпталган жолдын кырында,
Бир уулчак жаантайын
Билееркеп меге айдатан:
«Билип жүр, Кудай бар... о, Кудай!...»

Санаама кирет,
Биске бир үредүчи
Бир кижинин кыйынын,
Бийик салымду өлүмин жартаган...
Жаан жайалта ондый болотон!

Бадыштан соккон салкындар
Сакураанын самтар бүрлерин
Бүрте согуп учурган.
Олордын кургак шылыртын
Ол тушта тын сүүгөм...

Туу бажынан күзүрөп,
Тоолонуп түшкөн таш чылап,
Бу күндердин үстине
Келип түштим мен —
Кереги жок аар-жүк...

Ол түкү
Кучкаш учуп барады...
Учат ла кожондойт, —
Уулчактын учкур көзінде
Улу күйүнчи оды күйет...

Ол бистин класста
Ончозынан жалку болгон.
Өйлөр — өлди,
Ол эмди
Өчөш, турумкай иштенет!..

Јаан городто оны
Јурттан келген кижидеп,
Јазымы јоктон таныган...
Ўч те конок ол болбой,
Ойто јерине ол јанган...

Барадзима...
Байлык карагайлар аразыла
Кыс барадат јанымда...
Бойына ол тын иженет —
Бойында јаан јайалта!..

Кара шил — шил көсти
Көстөрим орыырда мен кийгем.
Бат шак ла ол тушта
Кем де мени көрбөзін деп,
Каранга ыйлап үренгем...

Менин жүрегим, сен ойто ло
Жажытту ыйлаарга белен!..
Бастыра нөкөрлөр јер сайын
Тарап-таркап жүре берген...
Барган... Байла, јолдорын тапкан...

Јүрүм ле жүректи колбогон
Учук кенете үзүлди.
Кемди де керекке чек албай,
Кеен тужымнын кей жүреги
Кейтип јаныскан уча берди!..

ЫШ.

II.

Эне јеримде
Эрмектин кимирти
Эт-јүрекке кандый кару!..
Теп ле тегин станция бардым,
Таныш эрмектин
табыжын тындайдым...

Шыралу јүрегим
Шыркалу андый..
Је јеримнен јетирү ле алзам,
Јүрегим тыштанат,
Азыранты күчүк чилеп тымый
түжет...

Качан да мен
Кару школдын јабуузы јаар
Мечигимди кенете
Мергедеп ийгем..
Эмди канайып ол калды не?..

Кичинек сыйнымнын ырайтаны,
Кандый меге карам ла күч!..
«Меге кызыл бууштарлу
Сандал-өдүк керек!» — деп,
Сыйным јайнап ла ыйлап туратан...

Јуртыма ууланган јол кырында
Јуулган таштар
Быјылгы узун өлөнгө
База ла бастырган болор.
Таш — кату. Өлөн — јымжак...

Бу күндерде
Менин энем
Катап ла карыгат.
Кайран төрөл јуртында...
...«Күп» этти күрен күс.

Бистин куучын
Ойто ло төрөл јурт керегинде
Орныга бербей, ол кайтты...
Күски ыраак телкемдерден
Ристин јыды јытанып келди...

Кандый да јеткер үстиме түшсе,
Кару јуртым Сибутами,
Качан да сени ундыбазым!..
Мениле кожо тууларын сенин,
Мениле кожо сууларын сенин!

Саткылайт — аш салган јаландарын,
Саткылайт — айыл-јурттарын,
Санааларын ычкынып, сакэ ичкилейт...
Јуртымда јон мынайып кунурайт,
Јүрегим олорло кожо кунугат...

Керсү, санаалу балдар
Кече ле менин
Ўренчиктерим болгон.
Кемге айдар?.. Эртен ле олор
Эне-јерине ырбай берер!..

Качан өскө талада,
Өскө јеримнен келген
Балдарга туштай бергемде,
Камылып чыккан сүүнчини
Кандый да јеткер јенип болбостый!..

Көс алдында јаантайын көгөрөт
Китака́ми јурттын јараттары...
Ыраакта јажыл јаландар јайылып,
«Ыйла!» — деп, меге улайын ла
Ырысту шуулажат...

Јурттагы таныш эмчинин
Эжин эске алындым.
Керек дезе келиннин
Кејегелеп өргөн чачынын
Кеен салкыны салт этти...

Кандый карам Сакта деп бу келин:
Агазы — тенек,
Адазы — кенек...
Өбөгөни — түни-түжи
Өлгөнчө лө бичиктер кычырат...

Кер айгырды
Кетежип сүрдим,
Сүрерге најым жөмөшти...
Уул жажына өскүс өзүп,
Уурданып ол темигип калган...

Керек дезе ады-жолын
Кем де билбес — ундылган!..
Чемет оорудан жөдүлдеп,
Чек ончозын чочыдып,
Кенете јанды ол айлына...

Чек амыр жок, канайдар...
Чемет оору улусты
Чертет бирден журтыста...
Же карын, жериске келди
Жиит ле кадык бир эмчи...

Суу үстинде суркурайт
Алтын сыргадый коныстар!
Сүрүжейин мен, тудайын...
Je сүүнчилү жараш кыс
Тууларга туйкайын кычырды...

Кандый чоком ла чындык
Кайнайт бажымда санаалар!
Эртен тура
Эне-төрөл журтымнан
Эн ле солум табыштар угулат...

Кенете ле санаама эбелди
Картошканын чечектерине
Элбиреп, элбиреп эртен тура
Эркетен жааштар шылырап түшти.
...Кожондойт городто,
 жайым жанмыр.

Ол тушта бу ла кыс
Эр кижидий
Эрчимдү болгон...
Көөркий эмди кайда не?..
Көксинде кандый санаа не?..

Азалий агаштын
Апагаш бүрин
Сындырган эдин садымда...
Ўстисте бистин жукачак ай
Ўрүстеп турган жаркынын...

Поездтин көзнөгине
Боромтык тенгерилү түндүк таладан
Бойымнын тууларым бозорып
келди...
Тон жаказын өрө көдүрип,
Токынаалу көрдим төрөл жериме...

Кайран жеримнин жаландарыла
Катап ла мен барып жадым.
Жерге буттарым тийип-тийбей,
Јеп-јенилчек боло бердим...
Је јүрегим менин — таштан да уур!..

Бат ол таныш класстын
Талай тындаган көзнөгинде,
Таныш эмес үредүчи
Та нени де сананат...
...Токтой берди жүрегим.

Бу ла турган турамнын
Бу ла ачык көзнөктөринен
Бир нөкөр уулла кожо
Бакалардын кожонгын
Тындаган эдис жаскыда...

Журтым жаар базып бараадып,
Жол кырында чынардын төзинен
Жараттай жаткан көп таштарды
Жарашсынып, жакшызынып,
Эдегиме мен терген эдим...

Жаныс та сөс айдып болбой,
Жажыл, жараш тууларыма көрдим...
Көрдим — көстөримде жашту,
Көксимде болзо, — сысту.
...Таныйт не мени тууларым?

КҮСКИ САЛКЫННЫН ЖАЙЫМ КҮҮЛЕРИ

Бийик туранын үстине
Мен чыктым жаныскан.
Ойто түштим кунугып...
О, төрөлимнин тенеризи
Тонг өткүрө сен ыраак!..

Жастыгымнын алдында
Жаныскан жүрүштин эржинеzin
Жаак алдына салып алгамдый...
Карануйды кажайтып, тан атканча,
Карагайлар онтузын
мен тындайдым...

Криптомерия — жопон мөштөр
Кайыр кырдын ол сынында
Кандый нак ла улу жалбышта...
Тыныскып, шыралап күн батты,
Тымырап, тымык жерди басты...

Эбире ончозы јоголо бергендий,
Эниргеери боро бозомго
Ээнзиреп ончозы көмүлди...
Төрт таладан өнөлөп,
Төжиме кирет төрт кунук...

«Көп кычырган киж
Көрүнбес ачуны көрөр!» — деп,
Ойгор биске айдала,
Отко Бичикти мергедеп ийди.
...Ондогонун ол бо, ойгор?!

Түүнти тымык сууларда
Энирги тенери элбендейт.
Кызыл, кызыл кыйралардын
Кылулары кылбырайт.
...Күски јанмыр кенете айасты!

Күрееленген күстин бажы
Кутук суудый ап ла ару:
Ол аруга улус јунунып,
Ордына кирет ончо санаалар,
Ойто ло озор јанырат...

Карыкка бастырып,
Карагайлу тӧнгӧ чыктым.
Кӧрӧйин ле дезем,
Кандый да јобош кучкаштар
Кыйгасташпай чокыйт,—
кызыл јиилекти...

Кӱрен кӱстин кечеди...
Ўч башка сары салкын,
Ўч башка јолдордон
Ўн алыжып, јарыжып,
Ўшкӱргилеп ийди ыраакта...

Кӱстин ўни...
Элден ле озо
Эки кулакка
Эбелип келеле,
Эрикчелин энчиге берди...

Јаантайын ла кӧрӱп,
Јанжыгып калган ыйык туу.
Је кӱс ле једип келзе,
«Кудайлар јуртайт не анда?» — деп,
Каран-туйук суракту турадым...

Араай, тымык шылырап,
Айланат, тыбырайт жанмыр...
Ўлүш жүзүн таштарга
Ўшкүрип мында мен көрдим.
...Көстөрим кургак. Јаштар јок...

Бой-бойына тийижип,
Энмеерижип, элгелишкен
Эл-калык ортодон ол бир кысты
Элес ле өйгө көрүп ийдим...
Тетрадь-тепке темдек эттим...

Качан да көстөн јаш тамбас
Кату болуп мен калтырым...
Өзөк-буурымды ачыдар,
Өкпөөртип мени ыйладар
Кижиге качан туштаарым?..

Качан бирде,
Кабайлык јаш тужымда,
Көөркий ол кысты
Көрдим эмеш пе, тўжимде?
...Карузып жүредим мен ого.

Айдын он јанызы...
Солун ла баштапкы кар
Санаама кирди Ивátэ кырда...
Алаканымда јаткандый,
Ару, апагаш, соок кар...

Ха́ги тайганын чечеги
Кандый койу —
Кайран менин садымда...
Јаан јай. Јабыста — күн...
Јааштын амыр шылырты...

Күски серүүн тенери...
Куру. Не де јок...
Көлөткө дө көрүнбейт,
Кандый ээн ле элкем.
Каргаа-куш этпес, кайткан!..

Јааштын кийнинде
Јаркынду јарыйт ай...
Ээн, үлүш јабынтылар үстинде
Эрикчелдү элгелет
Эренис јаркын...

Торолоп јаткан ол күнде,
Торолоп жүрген баскын ийт
Куйругын булгап, јалканчып,
Јаныма келди ол јапсып...
...Јениле түшти уур санаам.

Аспан эдет өлөндө...
Јол кырында бир ташта
Јобоп-чылап отурум.
...Эригип ле каткырып,
Эрмектештим бойымла.

Көөрөп сүүш келерде,
Көзимнен изү јаштар
Көл төгүле ол берген...
Кандый бийик бу сүүнчи,
Качан да ол ундылбас!..

Кажы јерде ундылган
Кару најыма бүгүн
Катап јолуга бергемдий...
Тымык суунын табыжын
Тындап, сүүнип отурум.

Тенип жүрген уулына
Адамдый кару ла кату
Айланып келди шак бу күс...
Энем чилеп эркелү
Эбирip келди эмеен јай...

Иватэ-кырдын эдегинде
Эмди ле цикадалар
Сынырап турган болор.
...Ўч толугында
Ўргүлјиге таныш ол үндер.

Күс түшти...
Сүүштин түймеени
Түймедет мени.
...Јерлик кастар кыйгызы
Кыйнайт мени түниле.

Сыгын ай сынып јат.
Улай ла мен серенер болдым,
Улчумар уулчак чылап...
Сыгын айдын бу буудагын
Бузып, кайдаар качайын?..

«Ундылбас» деп чечектин
Учурлу ады сүүндирет...
«Ундылбас» деп бу чечекти
Унчыкпас ла чек ундылган
Кыс ийерде, чат кайкадым!..

Салкын карагайларды
Сабайт ла шуулайт...
Тууларда тудулган
Таш шибеенин
Түлей кулагына нени де жартайт.

Агаштар аразында
Кинзийт калын өлөңдөр.
Мешкелердин жыттары
Меге база билдирет.
...О, калак!.. Орой күс...

Агаштардын бажыла
Ак жанмырлар өткөндий,
Кижик-кийиктер шалырайт.
О, баш болзын, калак, —
Олор улуска кандый түней!..

Озо ло баштап кудайлар...
Олордын табыла агаштар өскөн,
Олордын табыла улустар өскөн...
Агаштардан улустар
Кудайдын жажыдын уккандар...

Айдын суйук жаркыны алдында
Ачу-сысту кунугым менин
Ажынат жерден. Тенери кууйт...
Ажынала кууган кунугым
Күски түн боло берди...

Түннин тургакту табыжы
Тымыкка тамып, чочыдат...
Бийиктен тамган эрикчелди
Бир болчоктон мен терип,
Тындаланып базадым...

Төрөл журтына жан келеле,
Тыныш алып, тыштанып,
Амырай берген аскын чылап,
Араайынан ак-јобош
Айланып келди јаны кыш...

ОЛОРДЫ УНДЫП МЕН БОЛБОЗЫМ

I.

Кумактан бүткен көчкүн төндөрлү
Куулайган түндүк ол жаратта,
Толку тынышту салдым салкындар
Тусла эмди жытанып учкылайт.
...Чечектейт не быжыл анда тегенек?

Яштарым жажаган ас жылдарды
Жаныдан санаамда мен чотодым.
Сала бербей тургуза,
Сабарларыма ажарып,
Санааркап калган мен турадым...

Көстөрүн ол јумуп ла ачып,
Шыркалу јүреги керегинде
Шыралу үлгерин кычыратан эди.
Кезикте онон самара келгенде,
Кокуры да ажыра кунукчал угулат...

Бери,
Менин кийнимнен,
Энем ле эмегеним келдилер...
Таныштары јок бу талада
Та канайып олор чыдажар.

Керептин улай чайкажына
Кенете бажым айланды.
Цугóру булунды мен сананзам,
Сыйнымның көстөри көрүнип келет.
...Көстөринде жымжак эрке жымырайт.

Жиит үредүчи — жаш келин...
Онын шил көстөринин
Онбос алтын курчуулары
Алыс кунуктын абыла
Араайынан өчөмик жалтырайт...

Менин нөкөрим
Меге килеп, азырады...
А мен дезе,
Мында тудунып,
Чыдажып болбодым,—
Тудуш ла ондый кылыгым!..

Лопон тилге көчүрилген
Жаны бичик көзиме илинди.
Жараш чаазыннын, будуктын жыды
Тумчугымды туй сокты.
...Ах, ас та болзо, акчалу болзом!

Хакодátэ...
Талдар туй бүркеген
Таныш оромдо менин турам.
Нөкөримнин сүүш керегинде үлгери...
Je поэттин сөөгинде өзөт чечектер.

Ак-буурыл толкулар айланып,
Ээчий-деечий энмерижип,
Хакодátэ жуугында
Коркушту уур күүлежет.
...Коронду санаалар тынысыйт
башта.

Хакодátэ...
«Jаткан бука» деп чололу кырда
Сөөк үстинде жалбак таш.
Ол ташта кыдат үлгер,
Кыдат тилди ундып койгом...

«Кемге де мен керек жок» — деп,
Кырлар аразына орук жолло
Кыныс та этпей жүре берди...
Ол, менин кару нөкөрим,
Кудай ошкош ару нөкөрим...

Түндеги туманды өрүмдеп,
Танкы оды ондо кызарып,
Тыс та этпей бир келин турат...
Толкулар шуулап, толголып,
Табышту согулат ташту жаратка...

Отарунын оромдорында
Омок-жимек табыш жок!..
Бир де катап бу мында,
Бир де жанар уктадым.
...Улузында онын үн жок!

Лаштан ла ала
Жардын базат жаан биле —
Лажына жайылбас уур жүк.
Азыраар балдар ас чылап,
Аракыдайт ол, кожондойт...

Вагоннын үлүш көзнөгине
Jүзүн өндү жараш оттор
Jүс башка жалт этти...
Туулар ортодо кутус город
Тургуза ла элестел калды...

Кандый бир жаан керекти
Жанайып та болзо, бүдүрүп алзам,
Жачаннын жачан да мен
Каткырынып, тынзынбайтам.
...Жанайып та болзо, жүрүмди өт!..

«Керексип турган болзон берерис!»—
Кекенижетен эди ончозы меге...
«Керексип турум... керек!» — деп,
Керчежетен эдим олорло мен.
...Эмди ойто ло ондый эр болзом!

Ай-солонгы кабактарлу
Алып кептү ол уулга,
«Ийним менин» — дееримде,
Эриндердин кырларыла
Эмеш билдирлү каткырды...

Алаканыла
Араайынан
Жүзинде карды ол арлайт.
...Коммунизм учун тартышта —
Кару менин нөкөрим.

Көгөрөрдин бери жанында,
Куушпак онын жаагында,
Көстин жаштары суркуражат.
...Жалу-јиит бу садучы
Өлөри жанынан куучындайт.

Нөкөриме, — өштүүме чилеп,
Каран-туйук ачынып жүргем.
...Айрылыжар ой келерде,
Ала койып, он колынан
Акту күүннен узак силкигем.

Исикаринин телкемдери
Үшкен карга удура
Учуртып барадат бистин поезд!..
Түндүктин түймеенду жолдорун өдүп,
Тургеневтин романын кычырып
жадым...

Бар ла жадын, бар ла жадын,
Бастыра ла туулар эбире,
База ак-сөн жаландар...
«Тартайын дезем, танкым жок» —
Та кайдаар мен уулангам, та кайдаар!..

Кару Сорати-суу
Кар алдына көмүлип калган...
Куш та учканы көрүнбейт...
Je карарган арканын жаказында
Кандый да кижн јаныскан турат...

Јаныскандыкла јажына такыжып,
Јажына өштөжип ле најылажып,
Бу карлу ээн талада,
Бу ундулган уур талада
Эл-калык элен-чактарга јуртап јат...

Темир јолдын јиит ишчизи
Темиккени аайынча,
Станциялардын аттарын
Кожон кептү коолодо јарлайт.
...Эрке онын көстөри —
эмди де ундылбайт!

Калганчы станцияга түштим.
Карга көстөрим кылбыгат...
Тымык ла кичинегеш город јаар
Тындааланып, неге де иженип,
Тын мендебей, базып ийдим...

Ак белгелү жаркындарла
Жалтыражып жадат таштар.
Талайкуштар мында табыжы...
Талайдын тымыбас үстинде
Кышкы айдын соок кылузы...

Озогы најыма
Ороонымнын ыраак жаказында
Ойто катап мен жолуктым...
Озогы бойы болуп, жангыс ла ўни,
Жангыс ла көстөри артыптыр...

Теректердин тымык телбирти...
Теректердин будактарында
Тегиндү эмес каактажат каргаалар...
Күски сары салкын сыылайт,
Чийгеним карарат ак чаазында...

Шуурмактып ла шылыражып,
Толкулар агызат тошторды.
Айдын түнде талай жакалай
Айдышканнын айлын көстөп,
Араайынан базып ийдим...

Кажайган карлу ол түнде,
Менин төжиме кару жапшынып,
Турган эди кыс узак...
Колдорунын жылузы
Кожо артты эмди де...

Кудай берген куулгазын чылап,
«Акан» — деген агару кыр
Ак-жарыктан ачылып келди.
...Кайыр бүткен бажында
Карды окшойт ак тандак...

II.

Түш жеримде сенин үнин
Кулагымда сыңыраган.
Укпаганым ол үнди
Удаганы сүрекей!..
Качан уккам — бойым да билбезим!

Салкынга сиркиреп,
Соокко меереп-тонуп калган,
Жорукчы, солун кижиле
Жолой эрмек баштаган чылап,
Ўжүркеп турдым мен сенен...

Элкем телекей эрке жаркыны
Эки көзине толуп калгандый...
Эмдиге ле мен онын
Кара, тегерик көстөринин
Кайкалду тирүзин кайкаганчам!..

Ол тушта, ол тушта
Ончозынан жаан учурлу
Сөстөрдү таап, мен сеге
Айдып болбой арт калгам...
Je ол сөстөр өлбөгөн. Эмдиге ле менде.

Жаан керексиш жогынан
Куучындашкам сениле.
Жаан керексиш жогынан
Жаакташкан сен мениле...
Өскө не де жок. Өскөзи — өчкөн...

Быйрымдалып жүзине
Бу түшкен чачтан кеен
База кандый кайкал керек?..
...Чаазынга энчейип, бичинген сен,
Чачына карузып, көргөн эдим мен...

Тууларда туулган эр
Туура јерлерде јүрүп,
Тууларын тудуш јоксынып,
Санаага түшкен өйдө,
Санааркайдым мен сеге...

Сени оорыган деп уккам...
Ойто јазылган деп уккам...
Төрт јүс беристе ыраакта јүрүп,
Түгенбес түштер түженип,
Туйуксынып мен жүргем...

Түймеендү оромдо кенете
Түней обор элбес ле этсе,
Төш-көксимде јүрегим
Туйлап, сыстап божобойт.
...Келзен, келзен меге!

Улдамалду уур јүрүмде,
Улай ла
Ундулып, санана бередим...
Сен билерин бе,
Сакыйдым, сананадым кемди?..

Жылдарды ээчий жылыжат жылдар.
Жылдардан жылдарга
Жүрүп мен ыраакта
Там ла тыгыда
Тартыладым сеге!..

Исика́ри — төс городтон
Сыранай да ыраак эмес,
Сад ортодо турат туран...
Аламалар чечектери,
Айса, эмди төгүл калды?..

Үч жылдын туркунына
Үч узун самаралар
Үзүктелип сенен келди...
Бойым дезе, мен сеге
Божобозом до — төртүни ийгем...

Эбире соок бу кейде
Эмдердин эрикчел жыттары
Эбеле бербей эм кайтты!..
Эски өйдө бу турада
Эмчи кижі јуртаган.

Жаркынду будуктар
Жанымда жок —
Онын да учун меге кунукчал!
...Кызыл чечектер сат келзин деп,
Кижидим — мен мендеп...

Жук ле арайдан мен
Жаны бичикти садып алдым.
Кычырдым оны, кычырдым
Карануй тунди откоре.
...Качан да ундулбас бу сунчи!

Козноктордин шилдери
Тоозынга ла жанмырга
Торт ло борорды..
Бойым база борордым...
Кандый карануй ла карыкчал!

Эбирилип откон алты жылга
Эскиреп калган боркумди
Кажы ла жыл улай кийдим,
Кажы ла жыл...
Калганчыда оны да жылыитып
койдым.

Кирлү кирпич стенеге
Лымжагынан жапшынып,
Лылбыражып, жылыжып,
Жаскы кар түжет.
...Жап — кайылып, ол агат.

Сокороп калган
Жаш келиннин жараш сомы
Ачык көзнөк жанында...
Араайын-араайын онын жүзине
Аптап жаскы жанмыр согот...

Шалбакту жаскы оромло
Жаныскан мен базадым.
Жайрадылып калган эжикте
Жараштыра бичилтир —
Үй кижинин үнгүр ады...

Жаш агаштар жыттары
Жаңы төзөлгөн оромдо
Жап ла жараш жытанат...
Тал-табыш мында жок.
Та кандый да аалга тымык...

Кайда да эмди
Кандый да кыс өлүп жаткандый, —
Өзөк-буурымда
Өнзүреелү кунукчал.
...Чарак кар. Соок.

Кышкы ором,
Талымзырап калган ором...
Жарт ла чокым сезилбей,
Жажынат бу ла жанымда
Коркышту короннын кычкыл жыды...

Апагаш шаајын табактарды
Арчып, јунуп, арутап,
Кирлү ашкананын
Карануй толыгында
Карыкчал чырайлу келин сүүнет...

Энир...
Эмчиликтин көзнөгинде
Кемнин де куп-куу
Куркуны өчкөн чырайы.
...Эске оны не алындым?

Сок јаныс катап
Узак окшоштыс,
Онон ыражып калдыс...
Оромдо орой тўн,
Ондо, ыраакта, кызарат јаркын.

Кичинек колдоры тыркыражып,
Кичинек чанкыр јыракыдан
Ак сўтти аякка урат:—
Таныш колдор,
Сўўген колдор...

Чыкталып калган танкыны
Тартадым мен, тартадым...
Сан башка! —
Санаам менин бу өйдө
Саргарып, чыктып тургандый...

Бастыра эди-канымла,
Бар-жок арткан сезүүмле
Жай келгенин ондодым...
Жанмырдын кийнинде
Жердин чыгын тынадым...

Кереги жок бичижимди
Бичип учына мен чыкпай,
Чыктым түргедеп тышкары...
Улус меге керек болгон,
Улуска бастым удура...

СҮҮШТИН, ИЖЕНЧЕНИН ЛИМИРТТҮ МАГЫ

Быжыл Александр Сергеевич Пушкинди эске алынатан жыл...

Улу орус поэт 150 жыл мынан озо, кааннын кату жандарына кыстадып ла кыйа көрдүрүп, өлтүрткен. Бу, алтайлап айтса, жаңырган Койон жылдын туркунына бастыра Россия ла телекей улу поэттин өлтүрткенинен бери 150 жылдыгын элбеде темдектеп, мыныла колбой жаан учурлу иштер өткүрөт.

А. С. Пушкиннин ады-жолы телекейдин ончо карануй ла жаркынду жолдорун өдүп, бүгүн бистин үстүбисте эн жаркынду чолмон болуп жарыйт. Онын жайагандары телекейдин калыктарынын көп саба тилдерине көчүрилген.

Пушкиннин ас эмес чүмдемелдери алтайга түкү качан көчүрилип, алдынан башка жуунтылар ла бичиктер болуп чыгып, школдордо үренер аргалу болуп калды. Алтай эл-жон улу орус поэтти бойынын төрөл тилиле кычырып жат. Төрөл тилдин күүзи, онын экпиндү ле ээлгир жаражы кажы ла кижиге жараш ла болбайсын, жакшы ла угулбай кайтсын. Же Пушкин элден ле озо бойынын төрөл тилиле, орустап окпылу, ойгор ло сүрлү, кеен, жараштан жараш, жайым ла жаркынду угулат. Бу ок өйдө телекейдин поэттери Александр Сергеевичтин үлгерлеп айткан сөзин бойлорынын эл-жонына жетирерге амадагылайт. Онын да учун улу поэттин үлгерлерин, поэма-

ларын, куучындарын, повестьтерин, трагедияларын ла романдарын көчүрер иш токтоду-селген жогынан өдүп турганы бу. Алтай да поэттер оны көчүрерин токтотпойт. Азийгы көчүриштердин үстине алтай тилге Пушкин жаныдан көчүрилип турганы — ол жаан сүүнчи.

Бу керек бистин эмдиги ийде-күчибисти база керелейт. Оныла коштой, Пушкинди көчүрип, бис онон үренип, онын жаркыныла бойыбысты жарыдадыс ла ченейдис.

Александр Сергеевичтин мөнкүлик кереезине учурлап, онын эн жарлу деген бир канча лирикалык үлгерлерин төрөл тилиме көчүрдим.

Бойымнын көчүргендеримнен эн озо орустап «Во глубине сибирских руд» эмезе «Сибирь жаар ийген самара» деп үлгер керегинде алтай кычыраачыларга жартамалду тоолу сөс айдарга турум.

Бу ат-нерелү ле бойынын өйинде жаан политикалык учурлу үлгерди Александр Сергеевич Пушкин 1827 жылда бичиген. Үлгер — декабристтерге ийген самара-бичик. Оны Сибирь жаар айдуга барган декабрист нөкөрине А. Г. Муравьева ажыра поэт жажытту аткарган. Улу поэттин үлгерине удур карууны Александр Иванович Одоевский — Пушкиннин жуук нөкөрлөрүнүн бирүзи ийген. Одоевскийдин Пушкинге ийген үлгерлик каруузында «Чедиргеннен жалт эдип, жалбыш чагылар» деген бийик учурлу сөстөр бар...

1000

јап-јараш» кыска сакубаган јанынан
Михайловскоеде база туштаган.

Пушкинди өскө тилге көчүрерге сүрекей күч.
Бу үлгер менин көчүргенимле алтайлап мынай-
да угулат:

Кеен, ару, јап-јараш
Келген эдин јаныма.
Элес эткен кайкал јаш —
Элбес өткөн јолымла.

Иженчи јок кунукчал,
Илбизин, табыш түймеенде,
Эрке үнин күн чалып,
Эбелет менин тўжимде.

Өтти јылдар... јоткон кептү энчикпес
Јоголды амадуум јолымда.
Тенери ошкош эскирбес
Эрке үнин ыраакта.

Карануй, кара туйукта
Кайылат кайран күндерим.
Кудайдан көөрөм јок тушта,
Кунукта, сүүште күйерим.

Тыныма катап тын кирди,
Тындандын, келдин јаныма.
Элес кайкал эбирди,
Ээлү јаражын јаркында.

Јүрегим жүткүүлдү согулат,
 Јүрүм кеендик айланды,
 Ырыс ла ый солыжат,
 Сүүш канымда кайнады...

Азыйда мен Сергей Александрович Есениннин бир канча үлгерлерин көчүрип, бойымнын «Јолдор» деп баштапкы үлгерлик жуунтыма кепке базып чыгаргам. Эмди көрзөм, көчүриш сүрекей коомой. Ол тушта менин сөс бүгер ле айдар узым, ченемелим ас болгон... Эмди Пушкиннин лирикасын көчүрип, улу поэтни көчүргөн өскө поэттердин иштерине көрүп, бойымда санандым: «Элден ле озо көчүриште Пушкин, канайтса да, Пушкин бойы артар учурлу».

Је бу ок өйдө онын үлгерлери алтай тилле алтайлап угулар ла томылар јанду. Тон калды, онын үлгерлеринин угаштырган эп-аргазын, тапкан марын биске буспаска кичеенер керек. Темдектезе, карчий-терчий угаштырулу үлгерди алтайлап база анайдар арга бедреерге келижет. Үлгер эжерлеп угаштырылган болзо, база шак онойдо көчүрер. Мен бу ээжини буспаска кичеенгем. Бистин кезик поэттер бу ла жуукта кепке баскан көчүриштеринде бу да агару ээжини бускылап, улу поэттин бичиген үлгерлерин угаштыру јок, јадагайга кепке баскылап турганын

јаратпай турум. Тон калды, бу марды, бу үлгер-
лик ээжини үребес ле буспас керек эмес пе? Бу
јанынан, мен бодозом, алтай тилдин байлыгы
ла ийде-күчи јеткилинче.

1829 јылда «Северные цветы» — «Түндүк че-
чектер» деп журналда Александр Сергеевичтин
«Не пой, красавица при мне» деп үлгери кепке
базылган. Бу үлгерге грузин калыктын кожон-
дорынын кунукчыл күүзинин салтары јеткен.
Пушкиннин бу үлгеринин сөстөрине база бир
улу орус поэт — Александр Грибоедов јарлу ро-
манстын күүзин бичиген, а ол јакшынак музы-
кант болгонын бойынын өйинде Глинка темдек-
теген. Улу орус культуранын мынайда өдүжип,
бой-бойлорыла сан башка колболыжып ла ча-
рыпталып барган јолдорын, тазыл-тамырларын
эмдиги алтай јашөскүрим билип ле онон тем
алып, үренип туратан болзо, тузалу ла јакшы
болор эди.

«Не пой, красавица, при мне» деп үлгерди бу
јуукта поэт Аржан Адаров алтай тилге көчүрип,
кепке баскан. Мен оны база көчүрдим. Бой-бой-
ыстан угушпай, Пушкинди бойыбыстын табыс-
ла мынайып көчүрип турганыста, мен бодозом,
база јакшынак ла јаан учур бар. Кемнин көчүрге-
ни кандый — онызын кычыраачы көргөй.

Менийи мындый:

Грузин кунукчал жанарды
 Лайнатпа, жарай, көзимче.
 Өскө жүрүмнин өскө жарды
 Өйкөлөт менин көксимде.

Баш ла болзын, бу жанар
 Башка түнди, айды жарыдат.
 Көрүнөт ыраак жаландар.
 Көөркийек кыс журалат.

Көрүлбес куулгазын мен көрүп,
 Көпти ойто ундыйдым.
 Көгүс бойым эм көөрөп,
 Көөркий кысты көрөдим.

Грузин кунукчал жанарды
 Лайнатпа, жарай, көзимче.
 Өскө жүрүмнин өскө жарды
 Өйкөлөт менин көксимде.

Кавказ ла онын улузы, культуразы, ар-
 бүткени керегинде А. С. Пушкин көп бичиген.
 Бу жердин ар-бүткениле колбой поэттин ич
 түймеендү, эдиски күүдий эрикчелдү ле сүүштү
 база бир үлгерин мен мындай эп-аргала
 көчүргенимди көрзөгөр дө:

Грузин төндөр сыртында
 Түн бүрүнкүй түшкен жадат.
 Арагва шуулайт алыс тымыкта,
 Айас кунукчал мени жарыдат.

Аптадын мени аалга кунукла,
 Кунугым жаныс ла сенен апту.
 Таныырга күч тармыла,
 Та неден де мен түймеендү.

Отло жүрегим ойто ло чагылат,
 Өрти онын кемге де өчүртпес!
 Сүүш кыйнап, кызыдып чагат,
 Сүүш жогынан жүрегим жүрбес.

Пушкиннин бу үлгеринде орустап жүк ле сегис жолдык. Менин көчүргеним он эки жолдык болуп калды. Төрт жолдыкка көп. Ненин учун, неден улам?

Алтайлап үлгерлер бичиир үйелик ээжилерге Пушкиннин бир жолдыгын мен бу учуралда келиштирип болбой салдым. Темдектезе, «На холмах Грузии лежит ночная мгла»; «Шумит Арагва предо мною» деген эки жолдыкты бу бойынча алтай тилге көчүрип ийзе, сүрекей узун боло берет. Үлгер эмес, проза ошкош. Оны онон ары, бир де кыйыжы жогынан көчүрзе, Пушкиннин үлгериинин байлык күүзи ле

јүрекке томылар эрикчелдү сызы чек јоголып калар. Көчүриштин ченемелдеринде көп айрыланыштар учурайт. Темдектезе, французтар орус поэзияны эмдиги өйдө верлибрле — јайым, салдым үлгерле көчүргилейт. Мындый көчүриштен үлгердин јүк ле ондо айдылган укаа-шүүлтези артат. Үйелиги де бузулып, күү-јимирти јоголып јат.

Бу учуралда, Пушкиннин үлгерин менин төрт јолдыкка көптөткөнимнен, үлгерде тургузылган ич айалга, энчикпестү ле эрикчелдү күү-јимирти, бойым сананзам, төзөлгөзинде артып калгандый...

А. С. Пушкиннин база бир јуук нөкөри бичиичи-публицист, философ Петр Яковлевич Чаадаев болгон. Ол бойынын өйинде јаан табыш чыгарган «Ойгорлык самаралар» бичиген. 1836 јылда бу ижин кепке басканы учун Петр Яковлевич Чаадаевти Николай-Баштапкынын некелтезиле санаазы јастыгып, јүүлген кижи деп јарлаган. Онон улам бичиичи-философты албан-күчле эмдегендер. Бойынын јүргөн өйинен ичкери, озолодо көргөн лө сананган бу ойгор ло өдүрим, айлаткыш көгүстү нөкөрине А. С. Пушкин келер өйгө иженчилү, терен политикалык учурлу үлгер кереестеген. Улу поэттин бу үлгери «Чаадаевке» деп адалат.

ЧААДАЕВКЕ

Сүүштин, иженчинин тымык магы
Сүрекей узакка эркелебет бисти.
Иит чагыстын кутус куйагы
Жиргилјин түштий јоголо берди.

Берилген салымнын јүги де басса,
Бистин энчикпес эркиндү күүнисте,
Күйет амаду, жаркын көксисте,
Кычыру, јайым кыйгылу угулза...

Салымнын агару јайымын күзеп,
Сүүшкендер тушташка келгендий,
Сүрекей иженип сүүнгендий,
Санайдыс, сакыйдыс ырыс күүнзеп.

Јайымнын сызы бойыста тушта,
Јүрегис тирү — јалбырап јүрелик.
Менин нөкөрим, бастыра јолыста
Бар јүткүүлди Төрөлгө берелик!

Менин нөкөрим, бүтсен меге,
Көөркөмји чолмоннын чогы чагылар.
Россия ойгонып, келер јүрүмге
Ырыстын одын ырымду чагар!

Бисти базынган бааркак јандар
Быјырт-бајырт быжу базаылар.
Бызылып чачылган онын ордына
Бистердин адыбыс артар јажына!

*Борис Укачин.
1987 жыл.*

ОМАР ХАЙЯМ

Кайкайдым, той балкаштан
 жыраакылар эдер усты!..
Кеп-сүр бедиреп, оны элгегенин,
 эптегенин ол угусты.
Бу балкаш бир тушта
 тирүү кижиге болгон эди,
Бурылбас чактарда жүрегинин
 жүткүүлдү согултын ол эзеди.

Кайкайдым, балкаштан аяк-казан
 эдер ус
 Карамдабай кеендигин канайып оотты не,
 улус?!
 Бу ла балкаш кижинин ойгор бажы,
 колы, буды болгон,
 Байлыкты, кеелеген кеендикти канайып
 бойы ол ооткон?!

* * *

Балкаштан кижинин бажын жайаган ус, —
Бийик, байлу, жаан жаркынду ла чокту
жылтыс.
Жүрүмнин апту кеендигин ол көргүзет,
Жалбышту сүүштин өчпөс өктөмин
көксинде күүдүрөт.

АТАНАС ДАЛЧЕВ
(болгар поэт)

ЈУРУКЧЫ ЛА САЛКЫН

Иван Симеоновко

Јурукчы салкын јураарга сананган,
Је салкын эмес, кўски бўрлердин
Кўйўп тўшкен јалбрактарын јураган...
Олор кызарып, јалбыштый јайылган,
Јаландар ўстиле јайым учкан...

Јурукчы салкын јураарга сананган,
Је јайканышкан јажыл ўлўндўр јураган.
Јурукчы салкын јураарга сананган,
Је тенериде санаа јок собурылган
Салдым булуттарды ол јураган...

Јурукчы салкын јураарга сананган,
Је онын кўзине санаага кирбес
Сан-башка ўскў кўўрўмдўр кўрўлген,
Сан-башка куулгазын талага јетирген...
Јурукчы салкын јураарга сананган...

1977j.

ТАШ

Карыгылап јат: улустар,
Карыгылап јат — кату таштар.
Кўндер ўдўт, јанмырлар шуулайт,
Јажыл јалбрактар салкынга шунуйт...

Таштар да карыйт, оодылат,
Табыжы јоктон ўл јадат.

ЧАНКЫР КӨСТҮ УУЛЧАК

Ал. Геровко

Кыбынын ичи табынча
Карануй тымыкка бастырды.
Чанкыр көстү бу уулчак
Чачты, токтотты ойынды.

Көөрөгөн, табыраган жанмырды
тындап,
Көзнөк жанында уулчак турат.
Жаскы жанмыр табышту табырап,
Жажытту тенери түбинен урат.

Караган жабыс тенери алдында
Карлагаштар карыкчал учкылайт.
Телефоннын эмиктери —
тайкылчан жынуда,
Табырап,
мөлтүреп тамчылар жынылайт.

Чанкыр көстү уулчакка сүйүнчилү,
Өлөннин садта өскөнин тындаарга.
Кайдан да жараш, кеен-сүрлү
Сөстөр онын эрдине табарат...

Чанкыр көстү уулчак тымыйт...
Карлагаштар ла жанмырдын,
Жажытту ла улу карануйдын,
Кудайдын ла жердин
Куучынын, жажыдын ол тындайт.
Чанкыр көзнөктин жанында
Чанкыр көстү уулчак тымыйт.

1930 j.

ПОЭТ

Өйлөр өдөт жымырап...
Өлүмгө, жүрүмгө жамыркап.
Уйуктап болбой сен жадын,
Уур тымыкты тындайдын.

Эски шкаф ээн чыкырайт,
Эрикчел ле уур онтойт.
Карануй түнди өрүмдеп,
Машина өдөт түргедеп...
Карануй көзнөктөргө от чачат,
Кайдаар да түнде ол учат.
Уйуктап болбой жададын,
Ыраакка, жуукка барадын...

Айдылбаган сөстөрүн
Алыс көксинде тынданат.
Уйкузы жок көстөрүн
Улустын салымын тындаалайт.
Элес эткен өй! Ээн тымык
Эмди ле эт-жүректе ойгонот.
Тынданып сөстөр алгамык
Тынына сенин тын кожот.

Бу элести божотпой,
Бойун түниле уктабай,
Үлгердин абына алдырадын,
Үшкүрип уур тынадын.

Баскын чылап ыраактан
Базып айлына жанадын.
Көзнөгинде от кызарат,
Көксинди үлгерлер кызыдат...

1934 j.

МҮРГҮҮЛ

Мен жүргем бе айса жүрбегем бе?
Ончозы бу жажытту артар јанду ба?..
Јүрүмди жүрдүрбей јадып өлтүрбе,
Јүрейин деп, Кудайым, мендебе!..

Ларты јок немеден јайымда мени,
 Јажыды јоктын јанына келейин...
 Арай-керейден табылган немени
 Аргазы јок јоктуга алып берейин.

Жажытту сўўнчини јаныдан табайын,
Јанырған таннын
јаражын тындаайын...

Лаш баладый катап ла сүүнейин,
 Жааган карды эрдимле тудайын...

О-о, кайкал, сеге мўргўйдим, —
Озогы сўстўрдин ойгорын тудайын.
Бастыра улустан башкаланбай, жўредим,
Баратан жолымнын бажын тындаайын...

1927j.

(испан поэт)

Сүүнчи канайып капшай өдөт,
Сүрнүккен жылдарды коштоп,
 кожо апарат.

Та ненин де учун өткөн ой,
Эмдигизинен эркиндү деп билдирет.

АЛЕКСАНДР ДАРЖАЙ

МЕН СУУГА КИЙИМДЕР ЧАЙПАГАМ

Айлыннын јаныла мен јаантайын
өдүп ле јатсам,
Аар-калап ачынып,
сенин ийдин аркырап турат.
Көзимнин учыла мен көрүп баратсам,
Көзнөк көжөгөзин сен туура јылдырып,
Көстөринди кылайтып, мени ачындырып,
Тилинди уштыйдын — каткырадын,
каткырадын,

Канайып ого жүрегим чыдажат?!

Тудаган ийт. Жабыс чеден.

Сенин көстөрүн —
Тургуза ла көксимде жалбырт-корон...
«Сакып ал, кыс, сен бойын көрөрүн,
Салкынду бу оромго, байла, чыгарын,
Байла, сок жангыскан меге сен туштаарын! —
Кекенедим ичимде, кекенедим мен, —
Качан бир меге туштажарын, сен!»

Сүрекей эптү учурал бир катап келишти:
Суу жараттай бар жатсам,

кийим анда сен жүнган.

«Э-э — деп, мык санандым,

— кем кемди кетешти!» —

Эди-каным жимирт этти,

— эмди ле жаргы башталар,

Ээре-жайна турбазым,

— кем кемге жалынар?!

Сууга чөнгүрзем кайдарын, кыс,

Суранган болзон, аларын, кыс!

Жүк арайдан уур бөсти жүнуп,

сыгып турадын,

Жүзиндеги ол терди эдегинле арчыйдын.

Кулактарын уккур ба, кулугур —

Кумактагы алтамым сеге угултыр!

Сынынды сен түзедип ийдин, кыс,

Сыраңай ла удура көрдин, кыс.

— Төө чилеп коркойып,

төнөөрип калган не турун?

Эр болзон энчейип, болуш! — деп,

сен кыйгырдын,

Эрмегинде кату бар, эмеш те болзо эрке бар.
Эр бойым јымжадым,

эмди канай тым турар?
Көстөринде кос јылузы билдирди,
Көөркийим деп айдар күүним келди, —
Кар чылап кенете кайыла бердим,
канайдар?!

Сүре ле мени ачындырган, кородоткон, кыс,
Сөстөринг угуп, сүүндим бе, коркыдым ба,
кыс?..

Кайда баады менин эрлү эркиним,
Канайып јымжады менин кату јүрегим?
Бир ле көрзөм, јаратта эмтирим,
Билинип ле келзем, кийимдер јунадым,
Бирүзин аладым — сыгадым,
бирүзин сууга чайпайдым.

СЕРГЕЙ ДЫКОВ

Мен сананыштын телкемин билгем,
Ак чаазынын кунукчалын ичкем.
Күски агын арудан ару,
Күүнинди кызыткан кунукчал агару.

Элбес эткен шак бу элесте
Эки көзимнин јыкпыгы
Энзиреп, јымырап там јабылат.
Көрүнип-көрүнбес көөрөм чийүлер

Көксимде күйбүрөп, жаныдан јуралат.
Эбире айланат, ачылат, жабылат,
Эбирбес таладан элбес эдип,
Табылбас јуруктар жаныдан табылып,
Танылбас өйлөрдin өндөрин таныдат.

Шунуп башталган агыннын шуулты,
Шуурган кептү онын шулмузы,
Куштардын куркун канаттарынын
күйбүрти,
Коолоткон омордын кожондорыннын
күйзи...

Темдектелген темдектер
Теп тегин танылбас...
Танмаларын омордын каран таныйдыс:
Кижинин белен танытпас танмазы,
Агын суунын аалга танмазы,
Узун жүрүмнин унчукпас танмазы,
Уурдын, шыранын улу танмазы —
Кенетийин күр-көксинде эбелет,
Элес эдип ойто јоголот...

Алтай кеп-куучын
аайынча вичиген түүжы

ЈЕТИ ӨСКҮСТИН САЛЫМЫ КЕРЕГИНДЕ

Алтай јоннын бу кеп-куучынын 1976 жылда Ондой аймакта Јоло јурттан Чачияков Табар Анышкиновичтен филология билимдердин кандидады К. Е. Укачина бичип алган.

Т. А. Чачияковтын сөөги — төөлөс, ол 1923 жылда чыккан. Бу кеп-куучынды ол үлгерлеп эмес, а прозала айткан эмтир. Мен оны поэзиянын јолдыктарына ла ээжилерине эптештирип, бойымнан да бир канча темдектер, кеберлер кожып, бүдүргөн бу ижимди кепке базып јадым... Төрөл алтай эл-јонымнын чөрчөктөрине, модор, уткаа сөстөрине, кеп-куучындарына — бастыра оос чүмдемелдерине јаштан ала ајару эдип, литературанын јол-јорыктарына киреле, оорды јууганымнан бери удай берди...

Бойымнын эл-калыгымнын кеп-куучынын тузаланып ла ого тайанып, шак мындый туујыны бичиир арга-јаным, байла, бар деп бодойдым...

Көк тенери түбинде
Көс једерде јаркынду
Јети-каан деп ат-јолду —
Јети јылтыс керегинде
Кеп-куучынды айдайын.
Кеп кабайын јайкаайын.
Кеен-јаражын көрүгер,
Келишкен кебин јараткар,
Келишпес болзо, — јазашкар...

Эмдиги үйе жок тушта,
Эрте-эрте чактарда,
Отурган үйе жок тушта,
Озогы озогы жылдарда,
Айдын-күннин алдында,
Аргымак баскан Алтайда,
Күннин-Айдын алдында
Күреелү жараш Алтайда,
Эмискен энезин эзевес,
Азыраган адазын аайлабас
Јети өскүс ол уулдар
Јер-јенесле тениген...
Тенек эмес ол уулдар
Тенери алдын тимирген...

Азып-тозып жүреле,
Аштап-суузап жүреле,
Каан тергеезин көрдилер.
Катандап ого кирдилер.
Ак кемирчек өргөөзи
Айга-Күнге сүзүлген,
Аттар түжер чакызы
Алтын отко ороткон...
Улу-јаан каан киж
Учурлу мында јуртаптыр.
Учына чыкпас јөөжөзи
Улаадан ары јайраптыр.
Азыраган ак малы

Алтайдын үстин айланган.
Албаты-јоны болгожын,
Аласту јерин бүркеген.
Мыны көргөн јети уул
Мында ла тура түштилер.
Кайкажып калган јети уул
Канайдарын шүүштилер.

Канайдар болзо, онойтсын деп,
Кайралы јоктон јети уул
Каан өргөөгө кирер деп,
Өлтүрер болзо, өлтүрзин деп,
Өлөрин ундып, јети уул,
Кажызы ла көгүстү,
Кажызы ла көрүмдү,—
Кааннын көзин көрөр дешти,
Кааннын сөзин угар дешти...

Алтан алты сур күскүлү
Ак өргөөнин ай каалгазын
Аланзыш јоктон ачкылайт.
Алтан алты буудакту
Алтын-јымырт бозогозын
Алтап, барып јаткылайт.
Киргилеп келип көргөжин,
Килтирежет эбире.
База ла эмеш баскажын,
Баш айланат байлыкка...

Ай билдирлү ак ширдекте
Каан кижиге тым отурат.
Алтын-айак жаан көзінде
Алмыс оттор чагылат.
Балтырлары — барчыт эмитир,
Бажы кааннын буурыл эмитир.
Эки кабак ээле түшкен —
Эки кара тайга эмитир.
Эр тумчугы суксура түшкен —
Энмек-жылым кайа эмитир...
Жети өскүс жалтанбады,
Жергелей туруп жакшы сурайт.
Каан кижиге кайкабады,
Каруузын берип, оморды шылайт:
— Кайдан келген слер балдар,
Кажы жерге ууландыгар?..
Азыраган слердин адагар кем,
Эмискен слердин энегер кем?..

Жети уул жалтанбады,
Жерге тизе бүкпей салды:
— Эмискен эне бисте жок,
Азыраган бисте ада жок...
Бис та жердин балдары,
Та жайаачы тенгери балдары.
Айдын-Күннин, айса, балдары,
Агаш-таштын, айса, уулдары, —
Онызын ондоп болбозыбыс,

Ончозын јартап айтпазыбыс...
Тенип-тенжип јүрген эдис,
Тербезен кептү баскан эдис,
Аштап-суузап бис јүрүбис,
Арып-јобоп, торт јүүлдибис.
Каан кижі болзогор,
Калын јөөжөлү болзогор,
Биске болуш эдигер,
Биске курсак беригер?

Каан кижі казырланбады,
Калју эрмек бир айтпады:
—Аштап јүрген балдар болзогор,
Ак малымнан сойып јигер.
Арып јүрген өскүс уулдар,
Аарчы-куруттан талдап јигер.

Јети уулдын ай-кулакка
Алтын күүктин үни угулат.
Јети уулдын ай-кулакка
Ада-эненин айтканы томылат.
Айлана соккон ол бойынча,
Ак өргөөдөн чыга кондылар.
Армакчылар алып тудунганча,
Ак малды айлана бастылар.
Тутканы — субай бее болды.
Айдары јок семис болды,
Ак мешкедий май јайрады.

Талдаган субай ол беени
Тан атканча јип салдылар.
Эртезинде дезе, база ла
Бир эремик бее туттылар,—
Биригип тургуза јип салдылар...
Јети конок туркунына
Јети субай бее јидилер.
Мал тебеезин түймедет озор,
Малга амыр бербейт озор.

...Каан кижі мыны кайкап,
«Канайдар?!» — деп санана берди.
Буурыл бажын булкый јайкап,
Бут бажында телчип јүрди:
«Ас ла салза, алты айдан
Ак малымды божодор озор.
Озорды јенер күчти кайдан
Таап, калак, токтодор?!»—
Каан каранга калјуурат,
Кан-шилтизин јудунат.
Јети уулга элчи ијет,
Јеткер талдап, ичи күјет.

Јети өскүс элчини угуп,
Јеткилеп келген мында турат.
Каан озорды өргөөдө уткып,
Каткылу сурактар берип турат.
Јети өскүстин эн јаанынан

Јеезелү каан сурады мында:
— Агазы кижі айдып бер,
Сен неге тузалу,
Нени билер, нени эдер,
Неге сен јайаанду?...
— Јети өскүстин јааны мен — деп,
Ага-өскүс каанга айдат.—
Кандый да јаан талай болзо,
Карындаштарым кечир саларым.
Чөнүрбей оморды бойымнан озо
Чып ла чын аргадап аларым!..
Он колун суна салып,
Онон кичинегинен каан угат:
— Сен неге керектү бүткен,
Сен не келген бүден?..
Экинчи карындаш эрмекти угуп,
Эмеш те кемзинбей айда салат:
— Мен — уурчы бүткен кижі эдим,
Ары-бери көргөлөктө,
Ала койор аргалу эдим...
Каан катап ла каткырат,
Кал-тенек деп сананат.
Үчинчи өскүске баштанат,
Үн сарјулу сурап јат:
— Сенде кандый јайалта,
Серендирбей айт мында?..
Үчинчи өскүс үнденди,

Ўни быжу угулды:
— Алты агамды мен дезе
Аар-калапка бербезим,
Кандый ла казыр ол оттон
Кандый ла канду ол јуудан
Аргадап оморды аларым,
Алтыгы ороонго бербезим!...
...Ончозын угуп, чат кайкап,
Онон кичинегинен каан сурайт:
— Сен кандый тузалу бЃткен,
Сен кандый јеткер јенген?..
— Мен — ээлЃ бЃткен аткыр — деп,
ТЃртинчи карындаш туй салды. —
Тенеринин тЃбинде ай-канатту
кушты да, —
Јердин тЃбинде айры тилдЃ
куртты да —
Керек тушта кезедерим,
Кејир-мойынын керте адарым!..
...— А сен неге јарамыкту,
Сен неге јаарлу? — деп,
Бејинчи карындашты билерге,
Белдестенип каан баскындайт...
—ТегиндЃ эмес эр эдим — деп,
Бејинчи карындаш тынзынды. —
Тенеринен тЃшкенди —
тЃжЃрбезим јерге,

Тут аларым ман бажында,
Кайраканнан түшкенди
Кап аларым жемитке!..
«Өскүс - жабыс та болзо,
Өткүре көөрөм уулдар» — деп,
Каан ичинде сананат,
Канайдар эмеш деп кылынат:
— Сен нени билерин,
Сен кемди бийлеерин? —
Алтынчы карындашка баштанат,
Андып-ченеп отурат.
— Мен — тармачы кижиге — деп,
Алтынчызы айдынды. —
Уйуктабасты — уйуктат ийерим,
Уур уйкула жең ийерим!..
«Башка ла бүткен балдар» — деп,
Бүдүп-бүтпей каан кайкайт.
Жетинчи өскүске көргөжин,
Жерде жадып уйуктайт.
— Ойгон, тур, — деп, каан
Онызын жерден тургузат.
Онызы ойгонбой уйуктайт,
Уйку арада угузат:
— Мен — уйкучы кижиге — деп,
Уулчак көзүн чек ачпайт. —
Агаларымнын тапканын
Алып жийтен эрке мен.

Арткан тегин өйлөрдө
Амыраар, уйуктаар уулчак мен...

Jaан каан сананып,
—Тегиндү эмезеер билдим — деп,
Телчий базып унчукты. —
Калапту бүткен карындаштарга
Каан кижиден айбы бар.
Ол айбымды бүдүрзегер,
Ончо жөөжөмди алыгар.
Керек дезе, бу ширеемди
Бийлеп те слер жадыгар.
Бу Кара-Талайдын
Ол жанына кечигер.
Анда жаткан укту кааннын
Абакайын алып келигер.
Абакайды алып келзегер,
Артык эрмек айтпазым.
Жакылтамды бүдүрип ийзегер,
Жамымды слерге берерим.
Ширеемнен чыгара базарым,
Шибееленгер, байыгар.
Ордыма менин каан болуп,
Отурлагар, башкаргар...
Ак өргөөмди ээлегер,
Ак малымды ээлегер,
Албаты-жоным алыгар,

Алама-шикир амзагар...

Жараш деген кыстарла

Жаба-кожо журтагар.

Жаан-жаан каандарла

Жамы, байлык үлешкер...

Јети өскүс јөпсинет,

«Јенү бистин!» — дешкилейт.

Каан өргөөдөн чыккылайт,

Кара-Талайга учкылайт.

Кара-Талайга једеле,

Калжуузын онын кайкажат.

«Күркүреген бу талайда

Күр јок!» — деп айдыжат.

Кара-булут толкулар

Күн өткүрбейт түбине.

Түрүлген сары толкулар

Түндү-түштү улужат.

Ай чыгарда толкулар

Ак торколо уужалат.

Ары болгон агындар,

Айлангажын, ай ажар.

Јылыжа берген толкулар

Јылыжып келзе, јыл ажар.

...Јети карындаш керчежет,

Јеткерди көрүп, кепчежет.

Јакалажар берјенде,

Jaан акага айдыжат:
— Кандый ла талайды кечерим деп,
Каанга слер мактандыгар...
Аргадап бисти аларым деп,
Айткан сөстөн чыкпагар...
— Андый болзо, канайдар,
Арка-мойыныма минигер — деп,
Аар талайда эжинет,
Артуулу jaан талайды
Агазы кечип эм келет.
Кечип эмди келеле,
Кичинек ийнинизин уйалтат:
— Улу уурчы мен деп,
Уйалбай сен мактанган.
Абакайды эмди уурда — деп,
Агазы оны андыган.
— Тармачы ийним бар — деп,
Экинчи карындаш эп тапты. —
Уйуктабасты уйуктадар
«Улу» бедин?!— деп баштанды,
Абакайга кожо барак — деп,
Алтынчы карындашка ол айтты.
Экинчи ле алтынчы
Эрлер кожо ээчишти.
Каан абакайды уурдаарга
Каан өргөөзин кетешти.
Јетинчи олордын ийнинизин

Јерге јадып уйуктайт...
Улаарат јетинчи ийнизи,
Уйуктайт, түженет јенүни...
Агалар алган јенүүзи —
Айдыжы јоктон менийи!
Јетинчи омордын ийнизи
Јер јастанып уйуктайт.

Алтынчы карындаш айдынды,
Аластанды, шыпшанды.
Акка-көккө мүргүди,
Алыс уйку сурады,
Аптазын деп јайнады.
Кенетийин сес турза,
Кей тынчыды, изиди.
Јүзүн өлөн, чечектер
Јүргеери кенете чалдыкты,
Јүзүн јыттар јайылды...
Андай берген ол кааннын
Абакайы уур сананды.
Анча-мынча ой болбой,
Абакай талды, јыгылды.
Уур уйкуда јаражайды
Уулдар үйден ал чыкты.

...Кажады јок Кара-Талайга
Катап ла уулдар јеттилер.
Ага-карындаш сыртына

Артылыжып ончозы миндилер.
Талай ортозына једеле,
Тармыда абакай ойгонды.
Ачу-корон ўниле
Алгырып-кышкырып онтоды.
...Андап жүрген казыр каанга
Абакайынын ўни томылды,
Јеек-јелбис черўлер јууп,
Јеткер-тўбектў сўстўр айдып,
Јети карындаш ол кийнинен
Јетен кайа јемиртип,
Јер кыртыжын сыйрыдып,
Туу-агашты сырладып,
Тукурып ийбей эмди кайтты.
...Јети ўгўсти огурткан,
Јети ўгўске баштаткан,
Кааннын кал черўзи
Кара јыштый јайканыжып,
Канча тўмен чыкыражып,
Карындаштарды јуулап,
Капсый алып, истежип,
Једижип жүрген болбой кайтты.
— Каанга мактанарында кандый? —
Карындаштар јуула тўжўп,
Каарып турат ўчинчи ўскўсти: —
Кандый ла казыр јуу-чактан
Карындаштарымды айрып аларым,

Канду жууда — жуучыл мен!..
Кайра көр — жуу келген,
Капшай бисти аргада — сен!..
...Тенериге жеткен темир теректи
Тазылыла катый кодору тартып,
Он айланза, отус муннан,
Сол айланза, сегизен муннан
Сого берди жуучыл карындаш.
Истешкен кааннын кал черүзи
Канга-жинге уймалгылайт.
Калак-сыгыт жыгылгылайт,
Үчинчи өскүстен үлүзин алып,
Үзүлбес жерден үзүлгилейт,
Үзеги мында кырылгылайт..
Истешкен каан мыны көрүп,
Ичи-бууры отко күйет.
Эрик жокто эм канайдар —
Эки түнөй калжу муркүдин
Ээчий-деечий агыдып ийет:
— Эмегенимди тееп алып,
Экелип меге беригер, — дейт.
Абакайымды алып келбезеер,
Айланып кайра келбегер — дейт..
Каныркак кара эки муркүт
Кайып чыкты тенери түбин.
Тегиндү эмес эки муркүт
Акшып, шунуп бу келеле,

Абакайдын ач ийнинен
Ала койып, тееп алды.
Ала койгон бу бойынча,
Акка-көккө көмүле берди,
Ак булутка жапшына берди.
...Јети өскүс ол карындаш
Јерден тенери түбин карайт.
Аткыр бүткен јаш ийнинин
Акалары ченейт, каарат:
— Каанга мактанарында кандый?
Капшай, канду мүркүттерди ат!..
Тенери түбинде ай-канатту кушты да,
Јер түбинде айры тилдү куртты да,
Кејир-мойынын керте адарым,
Керектү өйдө өч аларым! —
Кем мынайда көөрөгөн,
Кем мынайда көпчиген?..
...Мыны уккан төртинчи карындаш
Төзинен сыраны јула тартат,
Јула тартып, ээй тудат.
Ээй тарткан ол бойынча,
Эптү јаа жазап алат.
Кату агашты карчий тудат,
Канду саадак жазап алат.
Илби-тарма јаага салып,
Ичинде каргыш сөстөр шыпшап,
Акка-көккө жапшынып жүрген,

«Айткан — сөс, аткан — ок» — деп,
Ачызы олордын удурат жүгүрөт.
Жерге жетирбей абакайды
Жеткер-өлүмгө оны бербей,
Алтынчы өскүс ала койды,
Акаларына экелип берди...

Жетинчи олордын ийинизи
Жерде жадат — уйуктайт.
«Акаларым бойлоры аайлазын», —
Ажаруга алып, ол укпайт...
«Акалар жөнүзүндө болгожун —
Менин үлүүм база бар...
Агаларым меке болушсун, —
Аштазам, мени азыраар...»

Олжого алган абакайга
Олор ажару этпедилер.
Калак-корондо абакайды
Каан өргөөгө экелдилер.
Абакайды көрүп, каан кижинин
Арка-сыны мелирей берди...
Ал-санаазы ааймай берди,
Айдар сөзүн таппай барды...
Коркыбас бойы — каан коркыды,
Корон ичкендий мында жыгылды!..
Көстөри канду — андана сокты,
Канду көбүк ооско толды!..

Улуп, сыктап, тоолонуп,
Узак ла база каан јатты.
Учында эмештен ол ондолуп,
Уур тынып, өрө турды...
Өскүс јети карындашка
Өөш тартынып каан айдат:
«Баш болзын, Алтай-Кудайга,
Баш болзын, агаш-ташка,
Баатыр уулдарга, баш болзын,
Баскан јереерге, баш болзын!..
Айткан сөзимнен туура базар
Арга-јаным јок туру...
Ар-јөөжөмди слер алыгар,
Албаты-јоным слер башкаргар,
Ак өргөөмнин ээзи болыгар,
Каандардын болзо, кааны болыгар,
Канча таланы бийлеп јадыгар» —
Шак мынайда каан айдынып,
Ширеезин ологго јайлап берди.
Каан абакайын јединип алып,
Кайа да көрбөй, јүрүп калды...

Јети өскүс — јенүчил уулдар
Јети каан болуп артты.
Айландыра калык — ологго кулдар,
Јердин үстин айланат олог,
Јелбис кептү јемзенет олог...

Öскө каандар тергеелерин
Öртөп-жалдап олор бактырат.
Öзөк-јиктерди өчөш тимирип,
Öскүс-јабысты олор базынат...
Öрө-төмөн ончолорын
Олор эмди собулар болды.
Олордон өскө бар каандарга
Олут, амыр бербес болды.

...Ўстиги ороондо ширееленген
Ўч-Курбустан мыны көрди.
Јер ўстинде кара јонго
Јерге батпас түбек эткен,
Калын јөөжө јөөп билетен,
Канча кааннын канын ичкен
Јети шулмус-јелбистерди,
Јети ачап-јутпаларды,
Амыры јок аскындарды,
Олудын билбес ополорды
Јер-айакка артырбас — деди,
Јелбистерди сүрер — деди.
Ўч-Курбустан Ўстүги орооннон
Илби-тармы эм түжүрди...
Ўч-Курбустан шыпшанып эмди
Ўч катап түкүрбей кайтты:
«Јети карындаш — јети өскүс,
Јети карындаш — јети јелбис,

Тенери түбине теерзин — деди...
Тенериге барып жапшынзын,
Жер-айакты артырзын!..
Жер улузы жайым жатсын,
Јети өскүс — жеткерлер жоголзын!
Жер жарыдар жылтыстар болзын,
«Јети-каан» деп адалып турзын»...

Јети-каан деп адалып,
Јерден кеткен јети жылтыс,
Тенериге једип алып,
Тенеринин жылтыстарын
Тургуза ла тоскыра берди...
Туйбааладат, сүрүжет,
Турган јерлерин блаажат...
Ўстүги ороондо ширеелү
Ўч-Курбустаны мыны көрди:
«Бу шүткерлер шыралу,
Бүдердин бүдерде монусту,
Буулабайынча болбос,
Буруулу јети өскүсти»,—
Ўч-Курбустан шыпшанды,
Ўч катап түкүрип ийди:
«Ўргүлјинин болзо, ўргүлјиге,
Ўйе-чактын ўзүлбес чагына,
Жер-тенери киндиги болгон
Алтын-Казык ол жылтыска

Апталып олор једектетсин,
Армакчы-кыңы чечилбей,
Айланып оны олор жүрзин...
Аар-чак чыгартпазын,
Алтын-казыктан айрылбазын!» —
Ўч-Курбустан ўч түкүрди,
Ўргүлјиге илби-тармыла
Ўстүги ороонго кагып салды...

Јер-айакка тазылы таркаган
Тил билишпес түмен калык
Јерден өрө бажын көдүрзин,
Тенери түбинде тежилген
Јети јылтысты түнде көрзин...
Јер-тенери киндиги болгон
Алтын-Казыкты айланат олор.
Ачына-јеегин токтодып болбой,
Алтын-Казыкты каргайт олор.
...Уйкучы бүткен ол ийнизи
Учында олордын эм суркурайт.
Ўч-Курбустан Кудайдан
Ўни јобош эмди сурайт:
«Агаларым менин јуулашкан эди,
Акту бойым уйуктап јаткам...
Алтайда ырызым арткан эди,
— Агыдып ийгер» — деп јайнайт эмди.
...Айдарга болбос айлаткыш түптен

Алтай ого иле көрүнөт.
«Айланып ойто жанзам мен» — деп,
Айдып-айтпай, уйуктай берет...

...«Јети каан» деген јети јылтыс
Јерден барган јети өскүс,
Јерди тоногон јети јелбис
Тенери түбин тоскырып болбой,
Темир кынјызы алыс шынкырап,
Арга јокто канайтсын база,
Алтын-Казыкты айланып јүрөт.

Јети јеткерден јерди айрыган,
Јеек шулмустардан корып алган,
Ўстүги ороондо үргүлјик ширеелү
Ўч-Курбустанга баш болзын,
Быйан болзын, баш болзын,
Быйан болзын, баш болзын!..
Калыктарга киленкей Кудайыс,
Кан төгүспес агару Кудайыс —
Ўч-Курбустан, баш болзын!

Элес эдип келген шүүлтелер,
үзүктөр.
Сакыдып койгон үлгерлер.

ЎЛГЕР

Бүгүн бичилген ўлгерим,
21-чи чакта чыккай не?
Кепке базылгай не?

Калак ла де, сөстөрим,
Кайага тийгендий кайдыгып калды.
Керекти эмес, өскүрүм
Кееркедим штанды ајарды!

1984 j.

Сенин апагаш ла
Кичинек колдорында
Серенке агажы чылап,
Мен јалбырт эткем.

Сеге туштабаган тушта,
Мен качаннан качан да
Мындый шыра билбегем,
Мындый отко күйбегем!

Эмди мен — мен эмезим,
Мен сенин апагаш колында
Аракылу чөөчөй...
Шуулайдым, көбидедим, көөркий,
Шымырайдым, шыпшайдым колында,
Алтын эрдине жууктатсан мени,
Ачуузынбай, амзап ий мени, —
Аланзыбай ла чөкөбөй...

Мен эмди нени де билбезим,
Сен база нени де сеспезин,
Мен сенин абында,
Сен менин обымда!

Не дезе, мен эмди
Серенке де, аракы да эмезим,
Ойто ло кубулдым мен эмди...

1984 j.

Сенин кап-кара чачын кайда,
Кайда тармалу эриндерин?..
Сенин коп-коо буттарын кайда,
Кайда тыныску эмчектерин?..

Лиит тужыска кунукпазым, —
Лиилектен тату жиргилјин тужыс.
«Кайттыбыс!» — деп кайкабазым,
Капшыйа эмди карып калдыбыс.

1998 j.

УУЛДАРЫМА

Эжигин кайра ачпазым — дейле,
Энегер слердин жүре берди.
Жакшыга, жаманга түкүрип ийеле,
Жаны жүрүмди баштаар — деди.

Амыр! Балам! Аданнын көксине
Ачуны артырып амырын аскырдын.
Расул уулым! Аданнын көзине
Ыйды артырып, ырызын апардын.

Санаама кирет, баштап ла энчейип,
Баштапкы уулымды «Балам!»
— дегеним.

Жунарын билбей, айылдажыс экелип,
Эненле кожо сени жунганым.

Бу менин жанымда альбом жадыры,
Бурулбас өйлөр бурылып келди.
Жүрүмнин жолдору, сүүштин жылдары
Жүрегимди өртөп, чымчып ийди.

Карлу ором... Мен кара тонду.
Кару уулым кучагымда менин.
Ол күн, байла, мен кемнен де ырысту,
Ол ырыс аданнын, ол ырыс эненнин!

...Амыр балам! Адын толыкта
Айланып мантабай санааркап туру,
Адан дезе, ээн кыпта
Аргазы јокто, јаныскан отуры.

Ўч кӧлӧсӧлӧ велосипед дезе
Ўйеде база ўн јок сананат.
Стенеде јапшырган слердин јурукта
Јуучыл јуулажат, аттар мантажат.

Айылдаш уулчак Игорьдын табыжы
Анда, кайда да, кенете угулды.
А менин уулдарым ыраакта-ыраакта,
А мен дезе, бу аалга кыпта.

Амыр! Айтсан сен энеге,
Айтсан! — Адама јанак, айлыска јанак!..
Расул! Ыраактан кыйгырзан меге:
—Јанып јадыс, ырысту јадак!

Бу уур кўндерде килеген килемји
Буурайып јажым јетсе де ундылбас.
Аданын ачузы бу ўлгерде,
Кайттыгар! Кыйгымды слер укпас!

1969 j.

Бир тушта мен
Балдарды сүүгем.
Олорды эмди ондодым,
Олорго не сүүнгем?..

Эмди мен жажадым...
Якшыны да,
Жаманды да,
Жажыдын таптым ла таныдым,
Таныдым ла таптым...

Эмди мен балдарды эмес,
Эрикчелдү ыраак жылдыстарды,
Эрке көстү чечектерди
Эт-жүректен ондодым.

Онын да учун мен,
Эрте танда јаланда турадым,
«Эзендер!» — деп, чечектерге
Бажымды энедим...

Онын да учун мен,
Энир ле тўшсе, тышкары турадым,
«Эзендер!» — деп, ыраак ла
Алыс жылдыстарга
айдадым...

1998 j.

КАРА ТАЛАЙДЫҢ ДНЕВНИГИНЕН

Кара талай канадында жадала,
Кару уулымнын сыртын сыймайдым.
Кандый да сан-башка сурактар берип,
Каруузын ойто бойым айдадым.

— Сен кемнин, балам?

— Энезинин эрке уулы.

— Сен кемнин, балам?

— Адазынын алтын уулы.

— Сен кемнин, балам?

— Карган-Эненнин кару уулы.

Эрке немемди,

Кичинек немемди,

Кулунымды сени,

Кураганымды сени...

— Сен кайдан келген, балам?

— Алтын Алтайдан,

Агару Алтайдан...

Кара талайдын канадында жадырым,

Кару уулымнын сыртын сыймайдым:

— Сен кемнин уулы, балам?

— Адазынын ала мончогы,

— Сен кемнин уулы, балам?

— Энезинин эрке-мончогы.

1973j.

Эзен бе,
Кара Талайдын жаказында турган
Омок ло бийик кипарис!
Колын бер,
Мен карлу ла кату Сибирьден келген
Алтай кижі — Укаачы уулы Борис.

Меге сенин омок кеберин,
Йымжак кеберин жарады.
Айса болзо, мен сендий
омок, седең
болбос эдим,
кипарис.

Мени бу ой,
Јердин ыраагы-жуугы билдирбес
Бийик ле түрген учуштар
База сендий бийик ле седең этти.

1973 j.

Сен жүре берген —
Јүректе эң.
Баскам, бедирегем,
База ла эң.

Эң эмтир айылчылык тура.
Магазинге кирдим,
Садка, паркка келдим, —
Эбире көндөй, эң, кара...

Кече кырлар мындый беди,
Кебери башка, кеен болгон.
Кече тенери мындый беди, —
Кейде ырыс, жанылга толгон.

Айса, сүнем көксимнен
Мендеп сала берди бе?
Чуйды өрө кийнинен
Куйулып, шунуп калды ба?

Сен жүре берген.
Түндөр — соок, түштер — ээн.
Сен жүре берген,
Кайда каткы?.. Кайда — кеен?

Кара түннин алдында
Канады жайылган адыма бүдедим.
Кайра болор алдында,
Кайа көргөн көстөргө мендейдим...

Мени бүгүн
Төгүндеерге не де эмес.
Мен бу күнге,
Бу жаскы көккө,
Күүктин ыраак үнине —

Ончозына сүүнедим...
Ончозын бүгүн сүүйдим.
Онойып ок сеге,—
Оморкой түшкен күүнине.
Je сен меге
Ондый көстөрлө
Не көрдин?..
Көстөринде сүүштин
Сүмезин не көргүстин?..
Jүрегим,
Jүүлдин —
Сен ого калас көөрөдин!..
Төгүнге, jүрегим,
Төгүн ойгондын...
Кыстын каткызы —
Ол jастын каткызы эмес!
Сен оны ундыдын,
Сен калас ижендин.
...Мени бүгүн
Төгүндеерге не де эмес.
Не дезе, көксимде
Jаш тужымнан келген,
Jажыл jас экелген
Jалбыштан кызыл сүүш, —
Jараштан jараш ол элес!

Кызыл сыгын жазыл јаланда
Кызарат ол ыраак јаратта...
Агаштар бажында айас тенери,
Тенери алдында мүркүттін кебери...

— Ойгонзоор, адам, — деп,
Кыс адазын тургузат.

— Кандый эбире јараш, — деп,
Кайкап, сүүнип ол турат...

.....

Ак чырайлу терегешти
Адамла кожо отургыскам.
Кайкайдым эмди, тенегимди, —
Терекле карындаш болуп калгам!

Салкындар ла кучкаштар
бисти уткыган,
Соокко тонуп, јаланда јаткам.
Онон бери сүрекей удаган, —
Орык јолдордон јаанына јайылгам.

Телекей менин алдыма ачылган —
Таныш эмес телкемдер кычырган.
Бүрлерин јайкап, терегеш арткан,
Байла, көөркий ачуга алдырган...

Жылдар өткөн. Айылыма жанып,
Жаныс терекке кунукчал көргөм.
Жаш тужым жайымга жанып,
Жаландарла жүгүрип, көкүп көөрөгөм.

Буудактар билбес бала тужымды,
Бурылтып алатан аргалу болзом!..
Терекке көрүп, жүрегим тымыды,
Тенгери бийик, телкемдер бозом!

Сен сан-башка келин,
Мени менин үйиме
Күнүркеген!

Менин көзиме үйинди,
«Колтыктаба», — деген...

БАЛДАР ТАБАР ТУРА

Балдар табар тура,
Бастыра бар көзнөктөриле
Көрөт меге удура:

— Не келдин танбыла,
Нени де меге айдарга
Келдин ошкош сен, байла?..

— Уулдарым менин чыдаган, —
Унчуктым ого удура, —
Балдарым учун јаан быйан,
Балдар табар бай тура!..

Балдар табар бу тура
Бастыра бу көстөриле
База ла көрди удура:
— Чырайын чырышка бастырган.
Не келдин сен бери?
Нени сеге берерим,

Нени, байла, бедиредин?
— Балдар табар бай тура, —
Бажымды жабыс энилттим, —
Уулымнын да уулдары
Мында чыкпай бастыра...

Балдар табар бу тура
Бастыра бар көстөриле
Каткырып ийди удура,
Сагы — деди, — эм тура...

* * *

Je жараш келиндер керегинде
 үлгерлер бичиирге,
Янымда жараш келиндер јок.
Жараш кыстар керегинде бичиирге,
Жараш кыстар тон менен јаш.
Мен онын ордына ойто ло катап
Јайым булуттар керегинде бичийин...

УТКУУЛДАР

* * *

Түндүк ле Түштүкке не бөлинер? —
Туулардын турум ла кин жондоры!..
Алтай-туба деп аныны жектегер —
Агару Алтайдын арчындый балдары!..

Качаланг өйлөрдин казыр изи
Каралап, тургактап, бисти тутпазын!
Кан-Алтайдын жаш үйези
Карыкпай бажын бийик тутсын!..

Алтай, Алтай — Төрөл Алтай!
Алтамдарын бектен бек болзын!
Ак-Бурканыс — агару Кудай
Албатымды түбектен айрып алзын!

1993 ж.

*Сегизен бийик сүмердин
Серүүн соккон бажына жеткен
Сегизен жашту И. В. Шодоевке*

Чарас-суунын чакпынду жарадынан,
Чадыр айылдын жабынчы жыртыгынан
Jaан телекей Слерге ачылган,
Je ырыс кайда?.. Чокым айтпаган...

Лайымды, чындыкты, жарашты табарга
Jүрүмнин сегизен тенгизин кечтигер.
Кекенген, кетешкен Караны тайарга
Кеендиктин кийнинен истежип келдигер.

Коммунистке Слер јиитте кирип,
Коммунизм болор деп чындаптан
бүттигер,
Фашисттер уйазын өртөп лө жемирип,
Базынчык јоголор јолдор бүктигер.

Советтин јаны учында келип,
Сайаларын сананбай, бек турдыгар!
Кечүзи јоктон суулар кечип,
Келер үйеге күрлер туттыгар.

Канарды төгүп, канча шыркалу,
Казыр јуудан јанган эдигер.
Jүректи кемирген карануй шыраны
Канайып эмдеер, кайдаар эдер?!

...Чарас-суунын чакпынду јарадынан,
Чадыр айылдын чобра јыртыгынан
Јаан телекей ачылган эди,
Је ырыс ыраакта — качкын эдү!..

...Сегизен сүмердин бажына чыктыгар,
Серемји ле төгүн слерде јок.

Слерди жыландар көп лө чактылар,
Je Слердин жолыгар — чындык жол!

1994j.

Ай-Балык журт.

*«Алтайдын Чолмоны» газедистин
жетен жылдыгына учурлап айткан сөс*

«Алтайдын Чолмоны» — бистин
газедис,

Алтайыста ол жаркынду Чолмон!

Сен бистин кулагыс ла көзибис,

Сени сакыйт бистин жон!

Айланып јериске тан атканда,

«Алтайдын Чолмоны» айылыска јанат.

Јажыды јогынан чындыкты айтканда,

Јалбышту отко јүрегис алдырат.

Аракы ичсебис, адылып турзын,

Ачынып «Чолмонды» јамандап

баспагар.

Ууры эткенди улайын уялтсын,

Уур түбектер улуска јарлагар.

Јетен јашту төрөл газедис,

Јеристе бийик ле тоомјылу көрүнзин.

Јакшынак улус јаныста көптөзөс

Јаркынду сөстөрлө газедис көргүссин.

Баштарыс төмөн базылбазын деп,
Башту сөстөрди ол табат.
Калыктар ортодо — калык болзын деп,
Кайран бойыска карузып жүрет.

«Алтайдын Чолмоны»

— бистин газедис, —

Алтайыста жарыган жаркынду Чолмон!..
Ол бистин кулагыс ла көзибис,
Оны сакыйт ончо јон!

Айланып Алтайга тан атканда,
«Алтайдын Чолмоны» айлыска јанат.
Јажыды јогынан чындыкты айтканда,
Јаркынду јалбыш жүрегис јарыдат.

1992 ј.

КАРГАН МӨШ

Алтайымнын чөйилген сынынан
бир карган мөш

Ыраак телкемдер ажыра,

Бадыш талага не энчейет?

Ол карган кижичилеп,

шымыранат, шылырайт, айдынат.

Сала берген күннин кийнинен

алкыжын айдат па,

Айса, келер күндөрдөн ле жылдардан
ырызын сакыйт па?

Камчы сынду Алтайдын сыртына чыгала,
Ол ары-бери не жайканат?

Бажын јерге не энчейтет?

Өткөн түбектер болбозын деп, айса,
үстинде турган Ылгенге бажырат,

Айса, ак-јарыктан барар алдында,

Азырап койгон Алтай јерине

Алкыш-быйанду сөстөр айдат?..

Ол турган мөшкө көргөмдө,

Сарлай деп кижн

санаама кирет.

Көргөн јаныс уулы онын

өткөн јуудан јанбаган эди.

Былтыр Сарлай јада калган.

Айса, онын сүнези эмди

Алтайдын сынында карарат эмеш пе?

Ак-јарыкты ајарат эмеш пе?

Алтайымнын чөйилген сынынан

бир карган мөш

Ыраак телкемдер ле өйлөр өткүрө

бадыш таладан нени сакыйт?...

Јети-каан деген

жылтыстың

Куйругынан тудунып,

Јердин үстиле

айланадым,

айланадым.

Ай-жаркынла оронып,

Ак-айасты

айланадым,

айланадым...

Күн-Кудайла оморкоп,

Күнди күнүн ле

алкайдым,

алкайдым...

2001 j.

Бойым ла бойым

Соғужып жадым.

Бойым ла бойым

Сөгүжип турадым.

Ичер — ичпес!

Јүрер — жүрбес!

Ачар — ачпас,

Айдар — айтпас!

Аракыны мен јенгерим бе,
Айса, аракы мени јудар ба?
Мынан ары канай јүрер?
Айса, јүрүмле кожо кижии јүүлер?

Мен телекейди текши билбес те болзом,
Је акты — ак деп, караны — кара деп
айдарым.
Күйүнчектер ле копчылар не деп те
коолозо,
Бажым бийик јаныла өдөрим-базарым...

Бойымнын мааламда кажы ла таш
Кайдан келген, качан табылган,
Канайып оны кем таштаган,—
Ундылбас ине, уксан да, карындаш!

Је бүгүн база бир таш таптым, —
Јаны өштүнин тажы деп таныдым...
Кайра таштап, оны кайдар?..
Кайа ла көрзөн, — мааланда јадар...

Күс келген. Күүктер жок.
Күндер соогон. Күски жол.
Жас жанганын көргөйүм не?
Жазыл күүкти уккайым не?

2003 j.

Барбайын дезем,
Та не де тудуп жат.
Барайын дезем,
Жүрегимде токтуун жок...

2002 j.

Озо баштап жерде
Ак-жарыктын алыс шыразын өдөр.
Онон көк тенери түбинде
Көрүнбес жерлерде — көрбөгөн
жолдор.

Онон Ак-Буркан-өрөкөннин
Алыш жеезелү айтпаган жерин көрөр,
Онон — Ыстүги ороонго жедер,
Быйанду, ээлү жерине
Ыч-Курбустан бойы экелер...

2002 j.

Алтайым деп айдынзам,
Ай унчукпайт бийикте.
Кудайым деп алканзам,
Ай кызарат бийикте.

Ай-карануй... Аалга шын...
Ай барып јат. Аалга шын...
Ай шангырайт. Ай јалтырайт.
Торт ло шан...

2002 j.

ОЗОГЫ КОЖОН

Буурга кожуп тус јидим,
Буурым оорыйт, кыс бала.
Бу оорудан јазылзам,
База ойноорым, кыс бала.

Өкпөгө кожуп тус јидим,
Өкпөм оорыйт, кыс бала.
Бу өлүмнен айрылзам,
База ойноорым, кыс бала.

Арыдым мен, карыдым,
Капшай өчкал, каным!
Өзөгимди өртөп јат өлүм, —
Өчөтөн болзон, өч — өйим!

2003 j.

Мен жаныскан артып калдым.
Жаныс та үлгер бичип болбойдым.
Тыныжымда менин тын да жок,
Тынымды тиргиспес кара кок.

Яна — кичинек жееничегим,
Яш та болзо, мени танып јат.

Качан мен јаш тужымда
Ўлгерлер бичип баштаарымда,
Камык балдар да,
Качылар да — каткырышкан.

Жаныс ла Ай унчукпаган —
Жаныма келип, јарыгын сыйлаган.
Карлу көзнөгиме келип,
Кажайып узак отурган...

Түниле үлгер бичиген чаазыным
Кемге де керек жок,
Көзнөктө уужалып калган јаткан...
Айса болзо,
Бу үлгер
Јаркынга ууланган
Жаны јол...

Кажы ла кижы өлүмдү,
Je качан өлөрин ол билбес.
Кижы мөнкүлик те бүткен болзо,
Je түней ле сүүнер карга ла чечекке...

Ойгордын кийген штанына күйүнбе,
Ондый штанды сен де кийерин.
Ойгордын минген адына күйүнбе,
Ондый атты сен де минерин.

Өйлөр, жылдар элес ле элес,
О, канайдар, кижы мөнкүлик эмес!
Je кижининг каны мөнкүлик,
Онон өскөзи — өлүмтик!
Баш болзын, Төрөлим бар,
Баш болзын, уулдарым бар!

Бийик тенгерини ай жарытса,
Бисти өскөн јерис јарыдар!
Ас бойлорыс кырылып та калзаас,
Алтайыс јажын-чактарга артар!

Өлөндөр тирү улустаң көп учун,
(О, калак, онызы чын!)
Кыска да болзо, жүрүмге сүүнедис,
Кыйынды ундып, жүрерге жүткүйдис.

Түбекти түймедип,
Төрөгөндөрим экелди.
Арткан кинчекти
Айылдаштарым алдырды.

Атка минип жарышка чыксан,
Ажындыра адынды бил.
Сөгүжерге — сөс талдазан,
Сөстин үйе-сөөгин бил.

Сураарынан — уйалба,
Сугарынан — уйал.
Айдарынан — уйалба,
Айтырынан — уйал.

Тедүнин айткан сөс —
Тенеринен түшкендий.
Тенектин тапкан сөс —
Тезектен тергендий.

Көзин ондоп билбес болзо,
Сөзинде де өн жок.
Jүрегинде сус жок болзо,
Сөзинде де ой жок!

Ырысты ычкынып, мен ыйлаарымда,
Өй каткырып, үстимле өткөн.
Ырыска једип, мен каткыраарымда,
Ыйлап, айса өй өткөн?..

Јаман ийт — эззине уят,
Јаман ээр — атка уят.
Јаман кадыт — эрге уят,
Јаман эр — јатка уят.

Эрдин кандый да бодузы —
Эл-жоңынан эш табар.
Ийттин кандый да жаманы —
Арка-түгин атырайтар.

Мен түш јеримде
Јас јанды деп сүүнгем.
Эртен тура чыгары чыксам,
Кар кажайа јаап салган...

Мен сакып јадарым,
Та нени сакыйдым?
Мынан ары канай јадарым?
Салымнын уурын санайдым.
Сакыбазам да,
Өлүм келер,
Өскө нени мен сакыйдым.
Өй меге нени экелер...

2002 ј.

* * *

Эки кўчүк согулып жат,
Экүнин кажызы жентей не?
Тиштери карс, көстөри жалт,
Согушкай... меге не?..

Лайлуумнын жанындагы агаштарда
Саныскандар сойтылдажат.
Аштагылайт не жааштарда,
Айса, чөйлөшкөндөр ас дежип,
Астамданып, — согужат?

* * *

Оорып жадырым —
 жүрегим оорыйт,
Жүзим кызарат.
 жүлүүм онтойт.
Бастыра бойым
 оорып жадыры.
Мынан ары канайып жадарым?
Өнзүрө,
 өлүп жадым.
Өндөйбөзим. Турбазым.
Өлүмди туйуктай
 тутпазым...

Јүзим кызарат.

jүлүүм онтойт.

Бастыра бойым

оорып жадыры.

Мынан ары канайып јадарым?

Önzüre,

өлүп жадым.

Өндөйбөзим. Турбазым.

Өлүмди туйуктай

ТУТПАЗЫМ...

Ой, кандый жылтыстар
Орой түнде ойногон.
Ой, кандый жалбыштар
Айды отло орогон!

Тенериде жаныс ай,
Терен түнге ороткон.
Карануйга багынбай,
Кан-Алтайда ойногон...

Мен Ай-Балыкта, —
Азыйгы ла Жайлу-дачамда,
Арай ла өлбөй ооруп жадырым.
Ракка алдырган кыймам оорыйт,
Канайып чыдажар,
Кайдаар качарым?..
Турамнын жанында
Жайылган жаныс бу тытта
Жаскы жажыл күүк эдет:
«Жаш тыт, жаш тыт» — деп,
«Как сөөк, как сөөк» — деп,
Карыкчалду жетирет,
Кан-жүрегим кемирет.

Калганчы јолго
Ўдежип турун ба?..
Сўўндин бе, карыктын ба?
Калганчы јолго
Ўдежип турун ба?
...Јаш тыт, јажыл кўўк...
Јакшы болзын, јаскы кўн!

Јети-каан деген јылдыстын
Куйругынан тудунып,
Јерден тенериге једейин.
Ого барала, Кўннин ле Айдын
Ортозында элчи болуп јўрейин...

Кўзнўгимнин алдында
Кўмўштелип кўн ойнойт.
Јастын эрке абында
Јаны чечек ойгонбойт...

Ыраак эмес ўлўмим,
Ырыс ўмди керек јок.
Катты, сооды ўзўгим,
Кыскарып калды узун јол.

Тенери, Јер, Талай,
 Ай ла Күн, Жылтыстар,
 Кыш ла Јас, Күс ле Јай,—
 Ончозынын ортодо
 Менин кичинек
 Јудрукча жүрегим!

Јудрукча жүрегим,
 Онон бүткүл телекей, —
 Тенери, Јер, Талай,
 Ай ла Күн, Жылтыстар,
 Кыш ла Јас, Күс ле Јай,
 Сананзагар, улустар,
 Ондый менин жүрегим!

Эш кереги јок,
 Эң өткүре кичинек,
 Јудрукча жүрегим
 Јаныскан көдүрет, —
 Тенерини, Јерди, Талайды,
 Онон Айды, Күнди, Жылтыстарды.
 Кышты ла Јасты,
 Күсти ле Јайды —
 Сок јаныскан көдүрет.
 Сананзагар, улустар,
 Сүүштин оды јок болзо,
 Бу менин алтай жүрегим
 Көдүрип болгой беги,
 Бүткүл бу телекейди?!

Билерин бе,
Бойым да ичип жүреримде,
Эзирик келиндерди
Мен сүүбейтем.

Билерин бе,
Бир де жажыт жогынан,
Бир де уят жогынан,
Мен жартын айдайын:

Эн жескимчилү неме —
Эзирик келин.
Эди-каным силкинет,
Эй, сен билин!

Мен жаантайын ла жолдо,
Төжөктө дө жатсам — жолдо...
Түнде де, түште де — жолдо,
Та ненин де учун — жолдо...

Ненин учун мен жолдо?
Ненин учун жорыкта?...
Белетенип жадырым.
Бедиренип жадырым,
Таппай жадырым.
Таппазам, канайып жадарым?..

Нени бедиреп жадырым,
Неге беринип жадырым?
Мен жебрен Диоген чилеп,
Эмезе Прометей чилеп,

От бедиреп јадырым.
Мен слерге ле бойыма килеп,
Јалбышту жарыткыш бедиреп
јадырым...

Туй тебинген туйукты
Канайып капшай жарыдар?
Бу туйукта, бу тыгышта,
Байла, жүрегим жарылар...
Күр-көгүсти быза тееп,
Көк-Айас кууп ол учар...

1998 j.

Куштарды, өзүмдерди, сууларды,
Балдарды бу түбектү өйдөн
Канайып, калак, көрүп алар?

Канайып, калак, коруп алайын
Катудан, карамнан кайран бойымды?
Карамдабазым, кайдалык,
мен бойымды,

Је ар-бүткенди, ан-куштарды,
Онон — балдарды, балдарды,
балдарды...

2002 j.

Көп поэттерге Париж,
База кандый да өскө,
Баалан болбос жараш
Городтор, байла, керек.

...Меге не керек бүгүн,

Бу кату, бу кара,

Бу каргышту жылдарда?...

Мен карыдым,

Мен арыдым...

Меге тилим кара калаш,

Бир чөөчөй ак арагы керек.

Кабакты макатып ичип алайын,

Кайра көрбөй, кайылып калайын...

2002 j.

Жаркынду, жаан ырысты

Жаан ла кичинек журттардан таппагам...

Токио ло Сингапурда

Ого база учурабагам.

Ырыс, байла, менде жок...

Же ыраак жорыктын учына

чыкпагам.

Эмди де алдымда жорык ла жол,

Эржинени эмезе эртен табарым.

(Вариант)

Өдүп жат өйим,
Өртөп жат өлүм.
Арыдым мен, карыдым,
Какшап жат каным.
Өртөп жат өлүм,
Капшай оч, өйим!..

2003 j.

Ончозы бар, жеткил болзо,
Кижинин божогоны, байла, ол.
Не де сеге жетпей турза,
Тап бойына табылбас жол...

Једикпестерди јензем де,
Је јенил јүрүм јүрбедим.
Једип болбоско јетсем де,
«Јендим мен!» — деп, јүүлбедим.

—Чык! — дезе, чыкпазым.

— Кир! — дезе, — кирбезим.

Бойымнын табатан јолым бар,

Бойыма берилген белгем бар...

2003 j.

Бойымнын баратан јолым

Табылбаза, канайдарым?

Тенери кууган кайалар јылым,

Јолым ондо — канай чыгарым?..

2003 j.

Агынла кожо анданып,

Алтайдан канайып качарым?..

Кадыннын тажына тайанып,

Кан-Алтайда артарым...

2003 j.

БАЖАЛЫКТАР

1. Салым — сакытпас.
Конок — кондыртпас... Кире сөс 5
2. Тенекти тедү эдерге 14

КИЖИ. JYРҮМ. ЧАК

(Бир тизү үлгерлер)

3. Россия бойы Россияла жуулажат 16
4. Менин санаалу өштүүм 16
5. Бойым бойымла тартыжадым 18
6. Тенекле кожо аракы ичкенче 18
7. Он балалу тул келин 19
8. Сок жангыскан 19
9. Алтайым ээнзирейт 21
10. Көөрөм жогынан 22
11. Эки түрме ортозында 23
12. Эбире бисти эдирени чак 25
13. Бистин үстибисте кызыл күн 26
14. Эки жыл бичиген тууы 26
15. Жаманымды таштагар 28

БОЛЬНИЦАНАН ИЙГЕН ҮЛГЕРЛЕР

«Ак-Буркан шымыранган

бир үүр үлгерлер»

1. Айассын булутту тенери 31
2. Бис экүнинг жүрекерис түней 31
3. Ай ла Күн бир уунда 32

4. Якшы кижини табарга кўч	32
5. Ак кар карарат	33
6. Чындык поэт атка тўней	33
7. Алтай поэттер	33
8. Алтайдын кан-тамыры болгон Кадын-сууга баштанган алкышту шымырт	34
9. Кара жаңыскан мен бүгүн	36
10. Поэттин салымы ондый	36
11. Кадыннын жарадында Таш-Кижини	36
12. Тенери мени жакарган	36
13. Кем де меге тўней эмес	37
14. Тынду суу	37
15. Өлүм качан келер	37
16. Жерде чыккам. Жерде жүрдим	38
17. Уйуктап болбой жадарымда	38
18. Эртен ле мен элейте берерим	38
19. Тайыс санаалуга	39
20. Судур бичик керегинде су-алтай мүргүүл	39
21. Коммунизм	40
22. Поэт	40
23. Кижини болорго жүректен	40
24. Амыр, тыш жүрүм бедирейдим	41
25. Жажым жедип карырым деп	41

«Келип жаткан өлүмдү ададым...»

1. Жаңы өскөн көктүн үстинде	43
1. Ак жарыкта мен шыралап өскөм	43
2. Жайлаган Алтайнын турналар артырып	44
3. Мен ооруп жадырым	45

4. Кажы ла бала энеден чыгарда	45
5. Кичинек уулчактын колында калашты	46
6. Бистин јер-тоолок күйүп јат	46
7. Аттар туйгактарынын алыс тибирти	47
8. Јебрен гректер кудайларын	47
9. Мен өскө Өйдин ле Кемјүнинг кижизи	48
10. Канга уймалган кара түбек јабынган өй	49
11. Учуп бараткан кучкаш меереп	50
12. Менин жүрегим соок эмес	50
13. Түлей мени тындап угар	51
14. Мен билерим, шыралап өскөм	51
15. Мында мен ада јок өскөм	52
16. Алтай калыкта јаныс мүргүүл	52
17. Менин оорум керегинде	52
18. Озогыда, јийт тужымда	53
19. Төөлөс сөөктү карындаш Табыл Суруловко больницадан ийген самара	54
20. Јаныс класста јаба үренген Таныл Табаевке больницадан ийген самара	55
21. Мен ададым, ададым	56
22. Тууларда јаныскан конуп јадырым	56
23. Мен тегин кижиз эмезим	57

**«Уйуктап болбой,
улаарып жадала айдынган үлгерлер»**

1. Эбирип эртен күн келгенде	58
2. Үч уулым чыдады	58
3. Јылан-Каанга шыпшанган шымырт	59

4. Мең Кадыннын каскак жарадында
турум 61
5. Жайгы күн жанарга жетти 62

«ШООДЫЛГАНДАР, НӨКӨРЛИК

КОКЫРЛАР

(ЛИТЕРАТУРАЛЫК ЭПИГРАММАЛАР)

- Кире сөс 64
1. И. П. Кочеевке учурлалган эпиграмма 64
2. Лазарь Кокышевке удур бичиген
шоодылган 65
3. «Бичигенимнин талдамазы» ла онон
до өскө китап-книгалардын
авторы Ч. А. Чунжековко 67
4. Поэт, профессор Сазон Саймович
Суразаковко 67
5. Критик Товар Санатович
Тюхтеновке 68
6. Поэт ле кайчы
Таныспай Шинжинге 68
7. Радиоишчи, очеркист,
поэт Эзендей Тоюшевке 68
8. Александр Ередеевке, «Эзлик» ле
онон до өскө үлгерлик
жуунтылардын авторына 69
9. Поэт Шатра Шатиновко, «Куу деп куш» —
жакшынак ла жарлу үлгердин авторына 69
10. Литературанын критик сөгүшчизи,
профессор Сергей Сергеевич Каташка 69
11. Жыбаш Каинчинге, «Айгырдын бажы»
деп повестьтин авторына 70

12. Күүгей Төлөсөвко, «Кайда ол јол?» ло өскө дө јуунтылардын авторына	70
13. Јайалталу поэт Буучай Бурмаловко	70
14. Эмчи ле поэт Байрам Суркашевке	71
15. Поэт, кожончы, политик Јыман Белековко	71
16. Поэт Паслей Самыкка, «Күн уулы» ла өскө дө көп јуунтылардын авторына	71
17. Эбире калык	72
18. «Ўч-Сүмер» республикан бичик чыгарманын башлыгы Таукен Тазымаевич Јайтыновко	72
19. Балдардын журналы «Солонгынын» баш редакторы, поэт Күлер Тепуковко	73
20. Коо үндү кожончы Николай Воинковко	73
21. Алтай тилге «Библияны» көчүрип турган Торбоков Токшынды токтодып айткан сөс	73
22. Менде киш бөрүктер	74

«КӨЧҮРИШТЕР»

Исикава Такубоку

1. «Бир ууш кумак»	76
а) Ыш I	94
б) Ыш II	101

в) Күски салкыннын жайым күүлери	108
г) Олорды ундып мен болбозым	117
2. А. С. Пушкин	
Сүүштин, иженчинин жимирттү магы	134
3. Омар Хайам	
Кайкайдым, той балкаштан жыракылар	
эдер усты!	144
Кайкайдым, балкаштан аяак-казан	
эдер ус	144
Балкаштан кижинин бажын жайаган ус.	144
4. Атанас Далчев	
(болгар поэт)	
Журукчы ла салкын	145
Таш	145
Чанкыр көстү уулчак	146
Поэт	147
Мүргүл	148
5. Хорхе Манрике	
(испан поэт)	
Эт жүрегим, ойгон	149
6. Александр Даржай	
Мен сууга кийимдер чайпагам	149
7. Сергей Дыков	
Мен сананыштын телкемин билгем	151
Элбес эткен шак бу элесте	151
Шунуп башталган агыннын шуулты	152
Темдектелген темдектер	152

АЛТАЙ КЕП-КУУЧЫН ААЙЫНЧА БИЧИГЕН ТУУЖЫ

1. Јети өскүстин салымы керегинде 154

ЭЛЕС ЭДИП КЕЛГЕН ШҮҮЛТЕЛЕР, ҮЗҮКТЕР, САКЫДЫП КОЙГОН ҮЛГЕРЛЕР

1. Үлгер 178
2. Калак ла де, сөстөрим 178
3. Сенин апагаш ла кичинек колдорында 178
4. Сенин кап-кара чачын кайда 179
5. Уулдарыма 180
6. Бир тушта мен балдарды сүүгем 182
7. Кара талайдын дневнигинен 183
8. Эзен бе, Кара Талайдын жаказында турган . 184
9. Сен жүре берген 184
10. Кара түннин алдында 185
11. Мени бүгүн төгүндөөрге не де эмес 185
12. Кызыл сыгын жазыл жаланда 187
13. Ак чырайлу терегешти 187
14. Сен сан-башка келин 188
15. Балдар табар тура 188
16. Булуттар керегинде үлгерлер бичигем 190
17. Уткуулдар 190
18. Карган мөш 194
19. Јети-каан деген жылтыстын 196
20. Бойым ла бойым согужып жадым 196
21. Мен телекейди текши билбес те болзом 197

22. Бойымнын мааламда кажы ла таш	197
22. Күс келген. Күйүктер жок	198
23. Барбайын дезем, та не де тудуп жат	198
24. Озо баштап жерде	198
25. Алтайым деп айдынзам	199
26. Озогы кожонг	199
27. Арыдым мен, карыдым	199
28. Мен јаныскан артып калдым	200
29. Яна — кичинек јееничегим	200
30. Качан мен јаш тужымда	200
31. Кажы ла кижі өлүмдү	201
32. Ойгордын кийген штанына күйүнбе	201
33. Өйлөр, јылдар элес ле элес	201
34. Бийик тенерини ай јарытса	201
35. Өлөндөр тирү улустан көп учун	202
36. Түбекти түймедип төрөгөндөрим экелди	202
37. Атка минип јарышка чыксаң	202
38. Сураарынан — уйалба	202
39. Тедүнин аткан сөс	203
40. Көзин ондоп билбес болзо	203
41. Ырысты ычкынып, мен ыйлаарымда	203
42. Јаман ийт — эзине уят	203
43. Мен түш јеримде јас јанды деп сүйүнгөм	204
44. Мен сакуп јадырым	204
45. Эки күчүк согужып јат	205
44. Јайлуумнын јанындагы агаштарда	205
45. Оорып јадырым — жүрегим оорыйт	205

48. Ой, кандый жылтыстар	206
50. Мен Ай-Балыкта... ..	206
51. Јети-каан деген жылтыстын	207
51. Көзнөгимнин алдында	207
52. Ыраак эмес өлүмим	207
53. Тенери, Јер, Талай	208
54. Билерин бе, байым да ичип жүреримде	209
55. Мен жаантайын ла јолдо	209
56. Куштарды, өзүмдерди, сууларды	210
57. Көп поэттерге Париж	210
58. Јаркынду, јаан ырысты	211
59. Өдүп јат өйим	212
60. Ончозы бар, јеткил болзо	212
61. Једикпестерди јензем де	212
62. — Чык! — десе чыкпазым	213
63. Бойымнын баратан јолым	213
64. Агынла кожо анданып	213

Укачин Борис Укачинович
СУДЬБА НЕ СТАНЕТ ЖДАТЬ

Стихи
на алтайском языке

Художник *С. В. Дыков*

Составитель *А. Б. Укачин*
Редактор *Т. С. Торбоков*

Худ. редактор *Е. И. Ортонулова*
Тех. редактор *А. К. Торбокова*

Корректорская читка *К. Е. Укачиной*
Компьютерный набор и верстка *Е. М. Бабаевой*

Сдано в печать 20.11.2004.

Подписано в печать 26.01.2005.

Формат 70х90 1/32. Бумага офсетная. Печать офсетная.

Гарнитура Таймс. Усл. п. л. 8,19. Уч. изд. л. 8,3.

Тираж 500 экз. Заказ 2888.

ГУ книжное издательство «Юч-Сюмер — Белуха»
Республики Алтай. 649000 г. Горно-Алтайск,
ул. Чорос-Гуркина, 38.

ГУП «Горно-Алтайская республиканская типография»
649000 г. Горно-Алтайск, пр. Коммунистический, 35.

40-00

